

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Факультет іноземної та слов'янської філології
Кафедра української мови і літератури

Дворнік Ганна Миколаївна

**ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПІСНІ (НА
МАТЕРІАЛІ ПІСЕНЬ ГУРТУ «СКРЯБІН»)**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітньо-професійна програма: Середня освіта (Українська мова і література.
Англійська мова)

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник

_____ В. В. Герман,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови і літератури
« ____ » _____ 2020 року

Виконавець

_____ Г. М. Дворнік
« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ У ВІТЧИЗНЯНІЙ І ЗАРУБІЖНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	11
1.1. Проблема взаємодії мови і культури в мовознавстві	11
1.2. Лінгвокультурологія як наука про взаємозв'язок мови і культури	19
1.3. Лінгвокультурема як основна одиниця лінгвокультурології	28
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ У ПІСНЯХ ГУРТУ «СКРЯБІН»	Ошибка! Закладка не определена.
2.1. Вербалізація України в піснях А. Кузьменка	36
2.2. Семантична класифікація лінгвокультурею у піснях гурту «Скрябін»	40
2.3. Лінгвокультуреми в піснях гурту «Скрябін» як джерело культурної інформації про менталітет Західної України	46
Висновки до розділу 2	50
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ	53
3.1. Напрями формування лінгвокультурологічної компетентності в учнів 5-9 класів	53
3.2. Система вправ для формування лінгвокультурологічної компетентності учнів 5-9 класів (на матеріалі пісень гурту «Скрябін»)	61
3.3. Аналіз шкільної програми у контексті лінгвокультурологічної компетентності	66
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ	73

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	77
ДОДАТКИ.....	88
ДОДАТОК 1. СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЛІГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ...	88
ДОДАТОК 2. ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 9 КЛАСУ	91

ВСТУП

На початку XXI століття дослідження мови у діалозі культур і цивілізацій набуває особливого значення. Саме тому за останні два десятиліття у зв'язку з активізацією міжнародних контактів зацентувалася увага на вивченні національних своєрідностей мовної свідомості представників різних лінгвокультурних спільнот. Сучасні науковці дотримуються думки про те, що національномовна картина світу як комплекс понять і відношень, що фіксується мовною системою певного етносу, виявляється на різних мовних рівнях та найбільше проявляється у лексико-семантичній, фразеологічній та синтаксичній системах мови. На думку мовознавців, саме у групі слів і словосполучень втілюються етнічні риси певного народу, його ментальні особливості. Лінгвокультуреми проявляють особливості культури та народу тієї чи іншої країни, дають розуміння про їх цінності.

На даному етапі актуалізуються лінгвокультурологічні розвідки, що дозволяють мовознавцям досліджувати тексти письменників, науковців, журналістів, співаків з точки зору їх насиченості культурними смислами. Лінгвокультурологія є молодого наукою, що розвивається й досліджується в сучасних філологічних студіях. Дана мовознавча дисципліна поєднує у собі риси філософії, психології, антропології, лінгвістики тощо. Саме така безпосередня взаємодія наук дає можливість лінгвокультурології вивчати і мову, і культуру. Цей напрям сучасного мовознавства розглядає мову в контексті нації як представника своєрідного типу культури і мислення.

Передумовою появи цієї науки стали праці А. Вержбицької [21], В. Воробйова [27], В. Жайворонка [41], Дж. Лакоффа [65], Р. Лангакера [66], А. Мойсієнка [78], О. Потєбні [87], В. Русанівського [89] та ін. Було з'ясовано, що на початку XXI століття лінгвістика досліджувала процеси одержання і обробки великої кількості інформації. Згідно цього доведено, що, одержуючи нову інформацію, «людина співвідносить її з уже наявною, породжуючи при цьому нові смисли», – переконує Л. Мацько [72, с. 112]. На думку Л. Мацько, на сучасному етапі розвитку лінгвокультурології найбільш актуальними є питання

про природу мовного знака, його засвоєння і використання. Наукові розвідки останніх років засвідчують глибокі дослідження взаємозалежності мови і культури, а також вивчення поняття «лінгвокультурема».

Українська пісня здавна пробуджувала у людей патріотичні прагнення, пробуджувала бойовий дух у воїнів, надихала митців на створення найкращих зразків української літератури. Кожен пісенний текст містить у собі відбиток мовної особистості автора-виконавця, містить у собі моральні цінності нації, розкриває сакральні образи-символи українського етносу. Пісня – це поетичний текст, що покладений на музику. Поезія насичена певними тропами, які розкривають світогляд автора, його естетичні орієнтири. Образність – це визначна ознака поетичної мови. Вона виявляється в тому, що слова художнього твору становлять у комплексі складне значеннєве плетиво [54, с. 3].

Дослідження сучасної української пісні дають змогу мовознавцям проаналізувати мовну панораму України, світогляд пересічного громадянина, а також виокремити основні лексичні одиниці у повсякденному мовленні українців. Об'єктами вивчення були тексти сучасних українських гуртів «Океан Ельзи», «ВВ», «Скрябін», «Бумбокс», «Друга ріка», «Тік», «Без обмежень», «The Hardkiss», «ДахаБраха», «Піккардійська Терція та інших. Зокрема, творчість українських гуртів досліджено у працях Л. Бурміцької [15], І. Вавшко [16], Н. Гаврилюк [28], Ю. Дибки [35], О. Клещової [53; 54], А. Коноз [57], В. Овсяннікова [81], І. Статко [102], А. Фурдичка [113], С. Цікавого [119], А. Яновича [124], Ю. Яручика [125] та ін. У наукових розвідках, що присвячені творчості українських гуртів, аналізується зв'язок мови й культури, а також факти, явища, реалії народної дійсності в усій повноті її духовно-матеріальної цілісності, що відображені досвідом співаків у мовних знаках та макрознаках.

Сучасні мовознавчі праці із вивчення української пісні характеризуються не лише новими підходами до вивчення народнопісенної творчості, але й особливостями функціонування у ній мовних одиниць, виокремленням етнокультурних смислів, що закладені в поезії слов'ян. Основні концепти народнопісенної творчості формують мовну картину світу як творчий продукт

етносоціуму. Тексти сучасних українських виконавців – це мовно-естетичні знаки української культури, що відбивають характер мислення народу в різні історичні періоди.

Зв'язок мови й культури в сучасній лінгвістиці втілюється у понятті лінгвокультурема. Це поняття відображає те, в якому вигляді культура входить у ментальний світ людини, а з іншого боку – за допомогою чого входить людина в культуру, а інколи і впливає на неї. Саме через насиченість культурною інформацією нас зацікавили пісенні тексти гурту «Скрябін». Тексти пісень гурту «Скрябін» насичені мовними одиницями, в семантиці яких міститься культурна інформація про явища навколишньої дійсності. Пісні гурту «Скрябін» містять у собі мотиви любові до сім'ї, Батьківщини, коханої людини; мотивами студентської юності, безтурботності, бунту проти системи. Але водночас тексти містять засудження несправедливості у соціумі та державі, викриття моральної деградації окремих громадян.

У науковому дослідженні ми будемо користуватися терміном лінгвокультурема, оскільки це поняття поєднує у собі коди мови й культури, містить у собі концентроване джерело інформації про моральні цінності, норми поведінки, особливості світобачення певного народу. «Лінгвокультурема є стійкою, відтвореною в етнолінгвістичному соціумі мовною одиницею, яка відображає культурний досвід і ціннісні орієнтири національного суспільства. З цього погляду вона є надбанням і скарбом нації», – вважає Л. Мацько [73, с. 56]. «Лінгвокультурема є органічною і значною за обсягом частиною українського словника, що несе в собі цивілізаційні здобутки за всю мовну історію українців разом з їх мовними попередниками...», – переконує український науковець Л. Мацько [73, с. 57]. Пісні гурту «Скрябін» містять у собі цілий пласт лінгвокультурем, різні типи яких ми спробуємо виокремити та проаналізувати у даній науковій розвідці.

Актуальність теми зумовлена потребою комплексного вивчення мовотворчості гурту «Скрябін» у контексті функціонування лінгвокультурем у пісенних текстах.

Метою наукового дослідження є аналіз шляхів вербалізації різних типів лінгвокультурем у пісенній творчості гурту «Скрябін».

Для досягнення поставленої мети виконано такі **завдання**:

- 1) досліджено становлення лінгвокультурології як галузі мовознавчої науки.
- 2) з'ясовано теоретичні засади поняття «лінгвокультурема».
- 3) виокремлено основні типи лінгвокультурем у пісенній творчості гурту «Скрябін».
- 4) здійснено семантико-стилістичний аналіз лінгвокультурологічних одиниць у пісенних текстах гурту «Скрябін».
- 5) проаналізовано шкільну програму в контексті лінгвокультурологічної компетентності, складено систему вправ для формування лінгвокультурологічної компетентності учнів 5-9 класів (на матеріалі пісенної творчості гурту «Скрябін»).

Об'єкт даної наукової розвідки: лінгвокультурема як базове поняття лінгвокультурології.

Предмет: вербалізація лінгвокультурем у творчості гурту «Скрябін».

Матеріал наукового дослідження – пісні гурту «Скрябін».

Наукова новизна полягає у тому, що здійснена спроба вивчення лінгвокультурем у сучасній українській пісні як засобів передачі культурної інформації. Уперше запропоновано практичне застосування лінгвокультурем із пісенної творчості гурту «Скрябін» у методиці викладання української мови.

Основними **методами** наукової роботи є описовий і системний аналіз, а також метод компонентного аналізу. Основним був описовий метод аналізу, який дав змогу ґрунтовно дослідити появу, розвиток та поширення лінгвокультурології. Також він допоміг окреслити у дослідженні поняття «лінгвокультурема», а системний аналіз був використаний у розрізненні різних одиниць лінгвокультурології. Окрім того, метод системного аналізу було використано при складанні класифікації лінгвокультурем із пісень гурту

«Скрябін», а також при розробці системи вправ для навчання лінгвокультурологічної компетентності.

Теоретичне значення дослідження вбачаємо в поглибленні наукових знань про нову галузь мовознавства – лінгвокультурологію, її передумови виникнення, періодизацію та наукові здобутки. Окрім того, було проведено семантико-стилістичний аналіз лінгвокультурем, виокремлених із пісень гурту «Скрябін».

Практичне значення одержаних результатів. Результати наукового дослідження можуть бути використані у викладанні курсу «Лінгвокультурологія» у вищій школі; при підготовці спецкурсів і спецсеінарів з етнолінгвістики, етнопсихології, культурології, лінгвокультурології української мови у фаховій сфері; для підготовки спецкурсів і спецсеінарів, присвячених вивченню мови А. Кузьменка, зокрема використання ним сленгу, діалектних слів, жаргону та лінгвокультурем. Також результати дослідження можуть бути використані при розробці уроку для 5-9 класів із теми «Лінгвокультурологія».

Апробація роботи. Основні результати проведених досліджень обговорювалися на науково-практичних конференціях різних типів:

- 1) III Міжнародна науково-практична конференція «Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті» (м. Суми, 2019 рік).
- 2) Усеукраїнська наукова інтернет-конференція молодих учених «Сумщина в історико-філологічному вимірі» (м. Суми, 2020 рік).
- 3) III Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський і національний досвід» (м. Суми, 2020 рік).
- 4) IV Міжнародна науково-практичної інтернет-конференції студентів, магістрантів, аспірантів «Філологія, лінгводидактика, професійна комунікація в науковому дискурсі» (м. Суми, 2020 рік).

Публікації. Основний зміст роботи презентовано у статтях «Лінгвокультурема як об'єкт наукових досліджень». *Актуальні питання*

філології та методології. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 43-48; «Класифікація лінгвокультурем у пісенній творчості гурту «Скрябін»». *Філологічні студії*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 49-54.

Структура роботи зумовлена метою й завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатку.

У Вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, з'ясовано методи дослідження й джерела фактичного матеріалу.

У Розділі 1 «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ У ВІТЧИЗНЯНІЙ І ЗАРУБІЖНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ» з'ясовано передумови виникнення лінгвокультурології, її теоретико-методологічні засади. Було досліджено проблему взаємодії мови й культури, простежено виникнення та поширення поняття «лінгвокультурема» у лінгвокультурології.

У Розділі 2 «ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ У ПІСНЯХ ГУРТУ «СКРЯБІН» проаналізовано шляхи вербалізації лінгвокультурем у пісенних текстах гурту «Скрябін», виділено та систематизовано типи лінгвокультурем у піснях, досліджено пісенні тексти А. Кузьменка у контексті культурної інформації.

У Розділі 3 «МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ» з'ясовано напрями формування лінгвокультурологічної компетентності у школярів середньої школи, доведено важливість впровадження культурологічного компонента в освіту, складено систему вправ для ефективного засвоєння знань із теми «Лінгвокультурологія».

У Висновках сформульовано основні результати проведеного дослідження.

У Додатках запропоновано систему вправ для формування вмінь і навичок із теми «Лінгвокультурологія» у 5-9 класах та план-конспект уроку для 9-го класу із теми «Лінгвокультурологія як наука про взаємодію мови й культури».

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ У ВІТЧИЗНЯНІЙ І ЗАРУБІЖНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Проблема взаємодії мови і культури в мовознавстві

Культура мови постає своєрідним дзеркалом, духовним обличчям особистості. Вона свідчить про загальний інтелектуальний розвиток людини, її моральні чесноти та цінності. Онтологічно мова невіддільна від культури й забезпечує її смислову функцію, що дає право досліджувати мову як невід'ємну частину самої культури, як джерело її різноманіття.

Мова не тільки відображає дійсність, але й інтерпретує її, створює особливу реальність, у якій живе людина. Закономірно, що філософія кордону тисячоліть розвивалася на базі використання мови. А. Хайдегер називав мову «домом буття» [114, с. 68], тому лінгвістика займає авангардні методологічні позиції в системі гуманітарних знань, що робить неможливим вивчення культури без її допомоги [71, с. 26].

Особливості співвідношення понять «мова» та «культура» протягом тривалого часу розглядалися у працях філософів, логіків, лінгвістів, культурологів. Цю проблему досліджували такі вчені як В. Гумбольдт [30], О. Потебня [87], М. Хайдегер [114] та інші. Однак і сьогодні питання співвідношення мови і культури є дискусійним. Це зумовлено тим, що будь-який спосіб його вирішення не може бути повністю вичерпаним, – багатоаспектність цієї проблеми зумовлює її інтегративність і невизначеність.

На сучасному етапі можна виділити декілька основних точок зору щодо взаємовідносин, ступеня єдності мови й культури. Перший підхід полягає в тому, що мова не може досліджуватися без урахування особливостей культури народу, який нею розмовляє. Цю точку зору підтримують такі вчені, як: І. Голубовська [31], О. Корнілов [58], В. Манакін [69], Є. Подольська [86]. Учені підкреслюють, що культура виступає як світ знаків. Людина фізично й духовно осмислює певні явища, процеси, речі; у подальшому вони виступають як носії цього смислу.

Таким чином засвоєні людиною процеси стають знаками, які і є носіями інформації в культурі. Типовими прикладами знакових систем є мови світу, образотворчі мистецтва, театр, кіно, музика, правила етикету, релігійні символи та ритуали, геральдичні знаки. Є. Подольська зазначає, що «ми живемо не тільки у світі речей, але і в світі знаків. Це найважливіша характеристика культури» [86, с. 20].

У наукових працях визначення культури часто ототожнюється із визначенням суспільства. Це пов'язано з тим, що «суспільство стає цивілізованим, лише коли ставить культуру на перше місце у своєму розвитку», переконує О. Аксютіна [1, с. 6]. Представниками цього підходу є В. Іванишин [48], Л. Нікольський [80], Я. Радевич-Винницький [88], С. Тер-Мінасова [108], А. Швейцер [121]. Учені стверджують, що мова є основою культури суспільства, вона відображає світобачення, менталітет етносу, його духовні цінності.

У сучасній науці деякі вчені не поділяють думку про мову як компонент культури. Відтак вони стверджують, що зв'язок мови й культури необхідно ретельно досліджувати, при цьому брати до уваги, що це різні знакові системи. Ця думка пов'язана з розумінням культури як досягнення людства. Мова – це не результат свідомої діяльності людства, тому вона не може бути компонентом культури. Таке трактування співвідношення між мовою та культурою не відображає дійсної реальності. Головним поясненням цього положення є те, що дана кореляція між мовою і культурою обмежена лише одним трактуванням поняття «культура», а отже виходить із неповного визначення культури як феномена. Представниками зазначеного підходу є С. Атановський [3], Є. Кукушкіна [63], Е. Маркарян [70], В. Маслова [71]. Науковці вважають, що культура й мова існують у діалозі між собою, мають спільний суб'єкт: особистість, соціум або суспільство.

Мова й культура взаємопов'язані в комунікативних процесах, онтогенезі (формуванні мовних здібностей людини) та філогенезі (формуванні родової, суспільної людини), – вважає У. Баркар [5, с. 182]. Мову й культуру розрізняють за такими важливими характеристиками:

- 1) У мові переважає орієнтація на масового адресата, тоді як у культурі на першому місці – елітарність.
- 2) Культура – це семіотична система, проте, на відміну від мови, вона не здатна до консолідації.
- 3) Мова й культура – це різні семіотичні системи.

Отже очевидно, що культура і мова – це не ідентичні системи, проте вони мають подібну структуру та функції.

Досліджуючи взаємодію мови й культури, необхідно завжди пам'ятати про різницю їх знакових структур. Як ми вже зазначали, мова й культура мають багато спільного. По-перше, культура й мова – це форми свідомості, що відображають світогляд людини. По-друге, вони перебувають у діалозі між собою. Не менш важливим є те, що суб'єкт культури та мови – це завжди індивід або соціум, особа або суспільство. Нормативність – це ще одна загальна риса для мови й культури. Окрім того, історизм – одна з суттєвих властивостей культури і мови. С. Тарасов зазначає, що «мова включена в культуру, оскільки знак має матеріальний характер і є культурним предметом, у формі якого і матеріалізується мовна й комунікативна здатність людини; значення знака – це також культурне утворення, яке виникає тільки у процесі людської діяльності» [106, с. 134].

Як відомо, проблема взаємодії мови й культури є актуальною у сучасній лінгвістиці. Сьогодні в науці існують декілька підходів для вирішення цього питання.

Одним із перших, хто сформулював ідею про вплив мови на культуру народу, був В. Гумбольдт. У статті «Характер языка и характер народа» вчений підкреслював, що «відмінності між мовами є більшими, ніж просто знакові відмінності; слова і форми слів утворюють та визначають поняття, різні мови за своєю суттю та за своїм впливом на пізнання та відчуття є насправді різними світоглядами» [30, 357].

Таким чином, мови можуть впливати не тільки на всі покоління народів, які ними говорять, але й на інші мови, із якими вони безпосередньо входять у

взаємодію. Вплив мов між собою є взаємопроникним. Одним із таких впливів є мимовільний. Він полягає у тому, що новоутворені мови успадковують характер та сутність свого предка. В. Гумбольдт вважав, що існує ще й інший зростаючий вплив, «коли мови однієї структури стають предметом вивчення народів, що говорять мовами, які мають відмінну структуру, або коли різні мови вступають у живу взаємодію одна з одною» [30, с. 370]. Аналізуючи взаємодію мови та культури, учений робить висновок, що вся культура, створена народами в минулому, через мову впливає на індивіда. Таким чином, індивідуальність людини аналогічна індивідуальності мови, оскільки джерело впливу на них є однаковим.

В. Гумбольдт вважав, що звуковий склад мови не є тим основним чинником, який може пояснити відмінність чи подібність різних мовних систем. Учений дотримувався думки, що поняття «нація» та «мова» є взаємопов'язаними, що володіння певною мовою впливає на світоглядні позиції представників етносу, а отже, специфіка кожної мови пояснюється своєрідністю «духу народу»: «Разом із тим усі індивідуальності, що входять у певну націю, об'єднані між собою національною єдністю, яка відрізняє кожну окрему систему світосприйняття від подібної системи іншого народу. З цієї єдності, а також з особливого, у кожній мові свого, внутрішнього прагнення складається характер мови. Кожна мова має в собі щось від конкретної своєрідності своєї нації, і діє на неї в тому ж напрямі. Отже, у своїх витоках у відношенні до природи індивідуальності основа національної самобутності та мова безпосередньо подібні одна до одної» [30, с. 166-167].

У праці «Характер языка и характер народа» ми визначили такі основні положення:

- 1) матеріальна та духовна культура втілюються у мові;
- 2) будь-яка культура національна, її національний характер виражається в мові шляхом особливого бачення світу, мова має специфічну для кожного народу внутрішню форму;
- 3) внутрішня форма мови – це вираження «народного духу», його культури;

4) мова є посередником між людиною і навколишнім світом.

У наступних дослідженнях концепція В. Гумбольдта набула своєї рідної інтерпретації, зокрема у праці О. Потебні «Думка і мова», у роботах Ш. Баллі [4], І. Бодуена де Куртене [11], Ш. Вандрієса [18], Р. Якобсона [126] та інших дослідників.

На очевидний зв'язок мови й культури також вказує Р. Якобсон. Науковець стверджує, що «мова є складовою частиною культури, адже вона функціонує як її підструктура, фундамент та універсальний засіб» [126, с. 379]. На думку Р. Якобсона, деякі своєрідні риси природньої мови пов'язані з місцем, яке займає мова відносно культури. Окрім того, учений акцентує свою увагу на тому, що мова є невід'ємним елементом таких проявів культурного функціонування, як різноманітні суспільні ритуали, економічні відносини, існування релігійних і міфологічних систем.

Прибічниками другого підходу, які досліджували проблему взаємодії мови й культури, були школа Е. Сепіра і Б. Уорфа, різні школи неогумбольдтіанців, які розробили гіпотезу лінгвістичної відносності.

В основі цієї гіпотези лежить твердження про те, що люди бачать світ по різному крізь призму своєї рідної мови. Для її прибічників навколишній світ існує так, як би він відбивався в мові. Але «якщо кожен мову відображає дійсність властивим лише їй способом, то мови розрізняються своїми «мовними картинами світу», зазначає Е. Маркарян [70, с. 131]. У гіпотезі Сепіра-Уорфа виділяються такі основні положення:

- 1) мову зумовлює спосіб мислення народу, що нею говорить;
- 2) спосіб пізнання реального світу залежить від того, якими мовами мислять суб'єкти, що пізнають. [93, с.174].

У дослідженнях деяких науковців гіпотеза лінгвістичної відносності набула сучасного актуального значення. Передусім у роботах Дж. Керолла [51] і Д. Хаймса [115], де концепція Сепіра-Уорфа істотно доповнена. Так, Д. Хаймс увів ще один принцип функції відносності мов. Як зазначає науковець, між мовами існує відмінність у характері їх комунікативних функцій [113, с. 86].

Однак концепція Сепіра-Уорфа була сприйнята не всіма науковцями, деякі мовознавці різко критикували гіпотезу лінгвістичної відносності. Наприклад, Б. Серебренніков аргументує своє ставлення до цієї гіпотези переліком зауважень. По-перше, на думку вченого, джерелом понять є предмети і явища навколишньої дійсності; мова у своєму походженні – це результат відтворення навколишнього світу, а не самостійна сила, що створює світ. По-друге, Б. Серебренніков зауважував, що «мова значною мірою пристосована до фізіологічних особливостей людини, проте ці особливості зумовлені тривалим пристосуванням живого організму до навколишньої дійсності» [94, с. 71].

Негативну оцінку гіпотезі лінгвістичної відносності також дають Г. Колшанський [56], Л. Уайт [109].

Мова є багатограним явищем, тому дослідження її природи не може становити лише аналіз мовних проявів. У кінці ХХ ст. науковці починають розглядати мову як продукт культури, її складову та умови існування, як чинник формування культурних кодів. Людина є мірою свого пізнання й пізнання світу, вона продукує у свідомості чітку антропоцентричну впорядкованість, зрозуміти яку допомагає мова. Л. Вітгенштейн у своїх наукових розвідках зазначав, що «мова – це сукупність фактів, а не речей» [24, с. 105]. Саме тому, у лінгвістиці відбулася переорієнтація мови на подію, у центрі якої знаходиться людина як носій мови у всій своїй багатогранності; антропоцентрична парадигма виводить на перший план людину з її найважливішою складовою – мовою [24, с. 105].

Вплив характеру мови на суб'єктивний світ є цілком доведеною істиною. В. Гумбольдт зазначає, що своєрідність кожної мови найбільше виявляється в поезії. Але найбільше ця своєрідність виявлена в народному житті й пов'язаних із ним типах літератур [30, с.176].

Представники третього підходу Л. Вайсгербер [17], Е. Кассіер [50] щодо проблеми взаємозв'язку мови й культури стверджують, що мова – факт культури. Науковці зазначають, що мова є складовою частиною культури, яку люди переймають від своїх предків. Окрім того, мова – це головний інструмент, за допомогою якого ми асимілюємо культуру. Мова – це найважливіше явище

культури, і тому якщо ми хочемо зрозуміти сутність культури (науку, релігію, літературу), ми повинні розглядати ці явища як коди, сформовані подібно до мови. Отже, концептуальне осмислення культури може здійснюватися тільки за допомогою природньої мови.

Як зазначав К. Леві-Строс, мова – це і продукт культури, і її важлива складова, й умова існування культури. Крім того, мова – це специфічний спосіб існування культури, фактор розвитку культурних кодів нації [67, с. 36].

Згідно концепції В. Маслової, кожен носій мови є водночас і носієм культури, і тому мовні знаки набувають здатності виконувати функції знаків культури, слугують засобом репрезентації основних установок культури [71, с. 27]. Людина є виміром власного пізнання і пізнання світу, вона створює у свідомості певний антропоцентричний порядок, який допомагає зрозуміти мова. Людський інтелект, як і сама людина, не існує поза мовою та мовною здібністю як здатності відтворювати та сприймати мову. Саме тому мова здатна відтворювати культурно-національний менталітет її носіїв.

Отже, мова – складова частина культури і її інструмент, це дійсність нашого духу, обличчя культури, вона виражає особливості національного менталітету. Культура живе і розвивається у «мовній оболонці». Якщо первісні культури були «матеріальними», то сучасні стають все більш вербальними. Мова обслуговує культуру, але не визначає її. Кожна мова ділить світ по-своєму, тобто має свій спосіб концептуалізації, а саме: кожна мова має особливу картину світу, і кожна мовна особистість мусить організовувати зміст висловлювання відповідно до цієї картини. І це прояв особливості людського сприйняття світу, що зафіксоване в мові.

Кінець ХХ-початок ХХІ століття відзначився тим, що до вже окреслених образів мови додається ще один – мова як продукт культури, її складова і умова існування, як чинник формування культурних кодів. Отже, якщо б мова не була присутня в усіх розумових процесах, то людина би не вийшла за межу того, що вона безпосередньо бачить. Текст, що створює людина, відображає рух людської думки, будує нові можливі «світи», зберігає в собі динаміку думки і способи її

викладу через мову. Таким чином формується світ носіїв цієї мови, тобто кожна мовна картина світу як сукупність знань про нього, у подальшому закріплених у лексиці, фразеології та граматиці.

Кожна мова конструює, вибудовує саме ті виміри і «грані безконечновимірної позамовної реальності (у тому числі й щонайвищої реальності універсального людського духу), які невідомі іншим етнокультурним (лінгвокультурним) системам» [52, с. 15].

Із втратою культури мови втрачається культура думки, культура вчинку і навпаки: втрата культури думки, вчинку спричинює порушення на рівні мови, адже не випадково С. Лем зазначає, що «мова для культури – те саме, що центральна нервова система для людини» [23, с. 66].

Детальні дослідження філософів, психологів, мовознавців, культурологів про взаємодію мови й культури дали поштовх для розвитку нової лінгвістичної науки – лінгвокультурології.

Таким чином, взаємодія мови й культури – одне із фундаментальних питань у мовознавстві. Однак і сьогодні воно залишається полемічним, оскільки не існує повністю вичерпної позиції у проблемі взаємодії мови й культури.

У сучасному мовознавстві виокремилося декілька підходів щодо взаємодії мови й культури. Ключовим критерієм, що розмежовує ці підходи, є їх ступінь єдності. Тобто вчені одного наукового підходу вважають, що мова не існує поза культурою, а представники протилежного підходу вважають, що мова й культура існують в діалозі та є цілком різними семіотичними системами.

Кінець ХХ-початок ХХІ століття відзначився тим, що до вже існуючих образів мови додається ще один – мова як складова й умова існування культури. Адже саме мова творить нові можливі «світи», навіть за межею того, що людина безпосередньо бачить. Наукові досягнення мовознавців, філософів, психологів, культурологів ХХ і ХХІ століть стали підґрунтям для розвитку нової науки – лінгвокультурології.

1.2. Лінгвокультурологія як наука про взаємозв'язок мови і культури

Останні десятиліття в науці відзначені тим, що основні відкриття робляться у сфері суміжних наук. Ця тенденція притаманна і лінгвістиці ХХІ століття. Нові наукові гіпотези і теорії з'являються і розвиваються на основі взаємопроникнення і аналізу різних наук, об'єктом вивчення яких є людина. Переконатися в цьому можна, переглянувши публікації з проблеми соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, антрополінгвістики, етнолінгвістики тощо.

Прагнення до фундаментального дослідження соціальної обумовленості мови, до її ролі в існуванні суспільства, до проблем, пов'язаних із формуванням мовної особистості, не викликає сумнівів. В. Гумбольдт стояв біля витоків визначення світорозуміння народів через їх мови. Його ідеї отримали свій розвиток у працях А. Потебні [87], а також А. Мейє [76], Ж. Вандрієса [18], Е. Бенвеніста [9] та інших. Виникло безліч нових і самостійних напрямів, кожен з яких виробив власне розуміння зв'язку мови і культури.

Зв'язок мови і культури, мови і суспільства досліджують такі науки як мовознавство, соціологія, психологія, лінгводидактика, психолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокраїнознавство, етнопсихолінгвістика та інші.

Мова накопичує знання про наш світ, відображає запас національної й інтернаціональної духовної культури. Формування концепції зв'язку мови й культури було одним із важливих завдань лінгвістики кінця ХХ-початку ХХІ століття.

Як зазначає О. Дікунова, у 90-х роках ХХ століття мовознавці усвідомили, що за науковими концепціями, гіпотезами, категоріями, моделями та схемами повністю зник сам творець та носій мови – людина. Науковець переконує, що поміж граматичних абстракцій, термінів заблукала душа народу, його неповторний дух, унікальне культурне багатство [36, с. 4].

Ідею вивчення культури через мову розвивали науковці різних напрямів – філософи, мовознавці, культурологи – М. Бердяєв [10], Н. Бор [12], А. Брюкнер [14], В. Вернадський [22], Л. Вітгенштейн [24], В. Гумбольдт [30] та інші вчені.

У дослідженнях Н. Арутюнової [2], М. Бахтіна [6], А. Вержбицької [21], І. Голубовської [31], В. Іванова [47], О. Левченко [68], Л. Мацько [73] та інших вчених культура в «дзеркалі мови» дістала своє тлумачення як феномен людського буття, форма мислення.

Українські вчені П. Житецький [42], І. Огієнко [82], В. Сімович [97], Ю. Шевельов [122], вивчаючи взаємозв'язки мови, літератури й національної культури, стверджували перспективність їх дослідження у єдності духовного прогресу як вираження ментального світу українців. У працях В. Ващенка [19], П. Гриценка [33], С. Єрмоленко [40], В. Жайворонка [41], М. Кочергана [59], Ф. Медведєва [74], В. Скляренка [98], Н. Сологуб [100], І. Чередниченка [120] та інших науковців українська мова розглядається як акумулятор національної культури, а культура – як рушійна сила формування нових явищ і процесів.

У сучасній науці серед системи мовознавчих дисциплін все більше місця відводиться лінгвокультурології, яка виникла як відповідь на кризовий стан класичної лінгвістики. Поява лінгвокультурології пояснюється інтересом до взаємодії мови і культури. «Розвиток лінгвокультурології зумовлений прагненням до осмислення феномену культури як специфічної форми буття людини у світі. При цьому мова виступає як засіб інтерпретації людської культури, ментальності народу», – стверджує В. Шаклеїн [123, с. 7].

Новий напрям у сучасному мовознавстві – лінгвокультурологія – розглядає мову в контексті нації як носія особливого типу культури і способу мислення. Цей розділ мовознавства застосовує лінгвокультурологічний підхід до дослідження мовних явищ і культурних концептів. Ця мовознавча дисципліна поєднує в собі риси філософії, психології, антропології, лінгвістики. У подальшому розвитку лінгвокультурології формується лінгвістична антропологія, у якій мова проявляє себе як носій культурних цінностей. Лінгвокультурологія вивчає як цілісні тексти, так й окремі одиниці лексичного складу мови (зокрема фразеологізми й термінні системи). Окрім цього, найбільше уваги у лінгвокультурології приділено вивченню мовно-ментальної картини світу, її структури, характеру й співвідношенню з іншими картинами

світу. Загалом, мовні картини світу у лінгвокультурологічних дослідженнях представлені досить різноманітними. О. Дікунова зазначає: «Крім власне мовної (або національної) та концептуальної у лінгвокультурології, згадуються фольклорна й індивідуально художня картина світу, індивідуально мовна й поетична мовна картина світу, визначається їх зв'язок з національно-мовною картиною світу» [36, с. 4].

Передумовою появи цієї науки стали праці А. Вержбицької [21], В. Воробйова [27], В. Жайворонка [41], Дж. Лакоффа [65], Р. Лангакера [66], А. Мойсієнка [78], В. Русанівського [89] та інших. У центрі лінгвістики початку ХХІ ст. опинилися процеси одержання, опрацювання і накопичення великої кількості інформації. Як стверджує Л. Мацько: «Було доведено, що одержуючи нову інформацію, людина співвідносить її з уже наявною, породжуючи при цьому нові смисли» [73, с. 112].

Розвиток лінгвокультурології як нового напрямку лінгвістичних досліджень став закономірним результатом розвитку гуманітарної думки ХХ століття. З одного боку, лінгвокультурологічна гіпотеза стала своєрідним підсумком розвитку філологічних пошуків минулого століття. Лінгвістика ХХ століття звернула свою увагу на людину й проголосила принцип антропоцентризму, тобто визнання людини як міри усіх речей; створила необхідні передумови для розвитку такого напрямку, як лінгвокультурологія.

Наприкінці ХХ століття виникнення лінгвокультурології як науки викликало неабияку зацікавленість філологів. Представниками нової науки стали Н. Арутюнова [2], В. Воробйов [27], І. Голубовська [31], В. Жайворонок [41], О. Левченко [68], Л. Мацько [72; 73] та ін. Їхні праці були присвячені розробці загальнотеоретичних питань зв'язку мови і культури, взаємовідносин свідомості, спілкування, цінностей, мови. С. Дорда зазначає: «Формується певний понятійно-термінологічний апарат нового лінгвістичного напрямку досліджень» [38, с. 2].

На думку В. Маслової, лінгвокультурологія – це продукт антропоцентричної парадигми у лінгвістиці, яка розвивається в останні

десятиліття [71, с. 8]. Також науковець підкреслює міждисциплінарний характер лінгвокультурології. В Маслова стверджує: «Лінгвокультурологія – це галузь лінгвістики, що виникла на стику лінгвістики і культурології; гуманітарна дисципліна, що вивчає матеріальну і духовну культуру, втілену в живій національній мові і що виявляється в мовних процесах; інтеграційна область знань, що вбирає в себе результати досліджень в культурології і мовознавстві, етнолінгвістиці і культурній антропології» [71, с. 30-32].

Одним із перших, хто теоретично обґрунтував і практично дослідив лінгвокультурологію, був В. Воробйов. Вчений подає таке визначення цієї галузі мовознавства: «Лінгвокультурологія – це наукова дисципліна інтегративного характеру, яка характеризується перш за все системним, цілісним і паритетним дослідженням культури і мови як сукупності одиниць (лінгвокультурем), що утворюють польові структури. Домінантним тут є не просто вивчення взаємодії мовних, етнокультурних та етнопсихологічних факторів, ... а цілісне теоретико-описове дослідження об'єктів як функціональної системи, культурних цінностей, що відображені у мові» [27, с. 4]. У праці В. Воробйова «Лінгвокультурологія» акцент робиться на тріаді «мова – нація (національна особистість) – культура» і зокрема внутрішньому духовному світі. Автор проводить паралелі з етнолінгвістикою, культурною антропологією, культуропсихологією, лінгвокраїнознавством, соціолінгвістикою. В. Воробйов запропонував концепцію лінгвокультурологічного поля і обстоював необхідність дослідження мови саме в його межах [27, с. 13].

В. Воробйов формулює такі завдання лінгвокультурології, визначаючи її як аспект мовознавства: «Лінгвокультурологія – це аспект мовознавства, що вивчає проблему відображення національної культури в мові; розділ семасіології, оскільки визначає й описує національно марковані мовні одиниці; вивчення розуміння мовлення в умовах міжкультурної комунікації» [27, с. 84].

Лінгвокультурологія, на нашу думку, є яскравим результатом багатоголосся сучасної науки. У ній не тільки перетинаються вектори декількох наукових парадигм. Лінгвокультурологія сама існує на перетині цілого ряду

гуманітарних дисциплін: лінгвістики, культурології, філософії, семіотики, психології, соціології, етнопсихології, теорії міжкультурної комунікації.

В. Телія визначає лінгвокультурологію як частину етнолінгвістики, присвячену вивченню й опису кореспонденції мови й культури в їх синхронній взаємодії [107, с. 217]. «Об'єкт лінгвокультурології вивчається на «перехресті» двох фундаментальних наук: мовознавства і культурології», – зазначає В. Телія [107, с. 222].

Л. Мацько подає власну дефініцію лінгвокультурології: «Лінгвокультурологія – це галузь мовознавчої науки, що вивчає вияви культури народу в його мові та мовленнєвій діяльності, способи, засоби й форми, якими мова зберігає в лінгвокультурах елементи культури й передає їх через тексти в суспільну мовну практику» [73, с. 61].

На думку А. Хроленко, лінгвокультурологія – це філософія мови й культури. А. Хроленко доводить: «Об'єктом лінгвокультурології є мова і культура, що відображається в коренях складного терміну. Лінгвокультурологія посідає місце поруч з мовознавством і наукою про культуру, відрізняючись від них власним предметом. Її предметом є фундаментальні питання, пов'язані із перетворювальною стороною зв'язку мови й культури: зміни мови та її одиниць, обумовлених динамікою культури, а також перетворення в структурі й зміни у функціонуванні культури, які були зумовлені мовною реалізацією культурних змістів» [118, с. 51].

На думку українського мовознавця О. Левченко, «із певного етапу вчені, які займаються проблематикою, зіставною з проблематикою контрастивістики, окреслюють свої студії як лінгвокультурологію» [68, с. 107]. Контрастивна лінгвістика стає лінгвокультурологією з етапу, коли контрастивісти почали використовувати парадигму мислення. Як доказ своєї позиції, науковець наводить цитату М. Кочергана із праці «Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття». У ній М. Кочерган зауважує: «Зміна структурної парадигми на сучасну когнітивну поживила контрастивні дослідження, внесла в них нові аспекти» [59, с. 4]. Таким чином, зміна парадигми контрастивною лінгвістикою

вплинула на розширення сфери інтересів науковців, і саме це викликало необхідність змінити й назву лінгвістичного напрямку на лінгвокультурологію.

Проаналізувавши філологічні студії українських науковців, визначимо мету і завдання сучасної лінгвокультурології. Метою лінгвокультурології є вивчення та аналіз мовних і лінгвокультурних явищ у їх взаємодії та взаємозв'язках. В. Телія також подає мету лінгвокультурології як вияв «повсякденної» культурно-мовної компетенції суб'єктів лінгвокультурної спільноти та дослідження буденної картини світу, презентованої у щоденному мовленні носіїв мови» [107, с. 217].

Мета лінгвокультурології за І. Ольшанським полягає у «вивченні способів, якими мова втілює у своїх одиницях, зберігає та передає культуру» [83]. Згідно з концепцією, мова в процесі взаємодії з культурою набуває нових функцій. Тобто мова виконує не лише накопичувальну функцію, але й функцію передавання інформації. Мова не лише закріплює та зберігає у своїх одиницях окремі лінгвокультуреми. Через неї безпосередньо ці лінгвокультуреми відтворюються в менталітеті народу або окремих його соціальних групах з покоління в покоління. За І. Ольшанським, саме через функцію трансляції культури мова здатна впливати на спосіб світобачення, притаманний тій чи іншій лінгвокультурній спільноті [83].

Серед основних завдань лінгвокультурології ми визначили такі:

- 1) вивчення ролі культури у творенні лінгвокультурам;
- 2) вивчення культурно-мовної компетенції мовної особистості, на підставі якої «культурні смисли» реалізуються в текстах та розпізнаються носіями мови;
- 3) дослідження концептосфери (сукупності основних концептів даної культури), культурної семантики мовних знаків;
- 4) систематизація основних лінгвокультурологічних понять, тобто створення поняттєвого апарату;
- 5) дослідження лінгвокультурам.

Як ми вже зазначали, культурологія та лінгвокультурологія мають нерозривний зв'язок. Проте, як стверджує В. Маслова: «Культурологія

досліджує самосвідомість людини у відношенні до природи, суспільства, історії, мистецтва та інших сфер його соціального і культурного буття, тоді як мовознавство досліджує світогляд, який відображається і фіксується в мові у вигляді ментальних моделей мовної картини світу; тоді як лінгвокультурологія має своїм предметом і мову, і культуру, які знаходяться в діалозі, взаємодії» [71, с. 9].

Варто зазначити про нерозривний взаємозв'язок лінгвокультурології й етнопсихолінгвістики. Як зазначає В. Красних: «Етнопсихолінгвістика це новий напрямок, який розглядає мовленнєву діяльність у відбитті національно-культурної специфіки і з урахуванням національно-культурної складової дискурсу» [60, с. 10].

Зазначені вище науки доповнюють і взаємодоповнюють одна одну. Для етнопсихолінгвістики головними є мовленнєва діяльність, мовленнєва свідомість і спілкування, а для лінгвокультурології – закріплення культури в мові та її розвиток у дискурсі.

Лінгвокультурологія відіграє велику роль у комунікації людей, несе в собі культурний код нації. Саме тому ця галузь мовознавства має тісні зв'язки з міжкультурною комунікацією. Адже міжкультурний діалог допомагає виявляти національну специфіку різних культур світу. Вивчення культури іншої країни дозволяє швидше пізнавати особливості її мови. Це пояснюється тим, що адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур, є важливим не лише для міжкультурної комунікації, але і для лінгвокультурології. Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на вивчення закономірностей мовної концептуалізації й категоризації світу. Однією із центральних категорій є поняття картини світу, що відзначається цілісною, системною сукупністю образів навколишньої дійсності в колективній свідомості. «Картина світу, як мозаїка, складається із концептів і зв'язків між ними, тому її іноді називають концептуальною картиною світу», – вважає А. Хроленко [118, с. 56].

На початку ХХІ століття у вивченні лінгвокультурології відбулися значні зміни, внаслідок чого виник ряд нових ідей та підходів до вивчення мови, серед яких варто відзначити три основні принципи, які було зrealізовано у подальших наукових розвідках:

1) антропоцентризм, що передбачає системне вивчення мови, її одиниць, тексту, дискурсу крізь призму «людського чинника» та дослідження ситуації перебування людини в мові та мови в людині;

2) когнітивізм, що передбачає дослідження мови як результату когнітивної діяльності людини, способу організації та зберігання людського знання про світ, простір думки та духу;

3) лінгвокультурологізм, що стверджує тісний зв'язок мови та культури народу та розуміє мову як результат творчої діяльності людини.

Таким чином, лінгвокультурологія спирається на три названі принципи і розглядається як один із «продуктів» становлення антропоцентричної парадигми, яка сформувалася у 20 столітті та на сьогодні є основною в лінгвістиці.

За В. А. Масловою, на сучасному етапі в лінгвокультурологічних студіях умовно можна виділити такі напрямки дослідження:

1) лінгвокультурологія окремої соціальної групи або етносу в конкретній лінгвокультурній ситуації (порівняльне лінгвокраїнознавство);

2) діяхронічна лінгвокультурологія, тобто вивчення змін лінгвокультурного стану етносу за певний проміжок часу (порівняльна етнолінгвістика);

3) порівняльна лінгвокультурологія, що вивчає лінгвокультурні процеси в різних, але взаємопов'язаних етносах;

4) зіставна лінгвокультурологія, яка вивчає лінгвокультуру певного етносу з позиції представників іншого етносу;

5) лінгвокультурна лексикографія, основним завданням якої є укладання лінгвокраїнознавчих словників.

Отже, початок ХХІ століття у науці відзначився посиленою увагою до взаємозв'язків мови й культури, мови й суспільства. Створення теорії взаємозв'язку мови і культури було одним з актуальних завдань мовознавства кінця ХХ-початку ХХІ століття.

Ідея вивчення культури через мову розвивалася не лише у мовознавстві, але й у філософії, культурології, психології та інших суміжних науках. Першими, хто стверджували про перспективність вивчення взаємодії мови й культури, були Л. Вітгенштейн [24], В. Вернадський [22], В. Гумбольдт [30], О. Потебня [87] та інші. У їхніх працях мова розглядалася як джерело національної культури, а культура – як чинник формування нових явищ і процесів.

Починаючи із ХХІ століття серед інших мовознавчих дисциплін все більше уваги приділяється лінгвокультурології. Розвиток цієї науки зумовлений прагненням до осмислення феномену культури як специфічної форми буття людини у світі. Лінгвокультурологія поєднує у собі риси філософії, психології, антропології, лінгвістики. З точки зору лінгвокультурології вивчають як цілісні тексти, так і окремі шари лексичного складу мови.

Отже, у науковій розвідці, лінгвокультурологією вважаємо галузь знань мовознавчої науки, яка на основі синтезу та систематизації художньо-виражального матеріалу покликана з'ясувати механізми взаємодії мовних та культурних чинників у соціокультурному середовищі.

Основними завданнями лінгвокультурології вважаємо:

- 1) вивчення ролі культури у творенні лінгвокультурем;
- 2) вивчення культурно-мовної компетенції носія мови, на підставі якої «культурні смисли» втілюються в текстах та розпізнаються носіями мови;
- 3) дослідження концептосфери (сукупності основних концептів даної культури), культурної семантики мовних знаків;
- 4) систематизація основних лінгвокультурологічних понять, тобто створення поняттєвого апарату;
- 5) дослідження лінгвокультурем.

На сьогодні серед науковців немає одностайної думки щодо визначення та термінологічного апарату лінгвокультурології. Вчені розвивають цю науку в різних лінгвокультурологічних школах і напрямках. У своїй науковій розвідці ми будемо використовувати термін «лінгвокультурологія» та «лінгвокультурема», аналізуючи лексичний матеріал пісень гурту «Скрябін».

1.3. Лінгвокультурема як основна одиниця лінгвокультурології

Базовим поняттям лінгвокультурології називають лінгвокультурему. Засновником цього терміна вважають В. Воробйова. За його визначенням, лінгвокультурема – це сукупність форми мовного знака, його змісту і форми культурного сенсу, що супроводжує цей знак [27, с. 195]. А. Жумашева вважає, що лінгвокультурема відрізняється від слова тим, що слово асоціюється із денотатом, «посилаючись на нього», а лінгвокультурема розкриває його зміст як поняття, як культурний феномен [43]. Кожен об'єкт, що вивчається у лінгвокультурології, можна вважати лінгвокультуремою. Тому лінгвокультуремами можуть бути слова, словосполучення, тексти, які містять в собі культурну цінність.

Вивчення лінгвокультури доцільно розглядати з точки зору її змісту і форми вираження [95, с. 129]. Форма і зміст у мові – це дві сторони одного об'єкта. Формою є матеріальний бік мови, насамперед зовнішня оболонка мовних одиниць, а також зв'язки з іншими одиницями, що служать способом вираження та вияву змісту, і принцип організації (структура) змісту, який, з одного боку, звернений до плану вираження (граматичні показники, словотворчі, морфологічні, синтаксичні форми й структури тощо), а з іншого – проникає у мовний зміст, організуючи його в різноманітні семантичні структури. Мовний зміст — це та інформація, що виражається в мові за допомогою її структурних одиниць; сукупність лексичних і граматичних значень мови, які виділяються (і розрізняються) на основі матеріальних форм вираження. Зміст і форма перебувають ніби в урівноваженому, стійкому, але найчастіше не в симетричному співвідношенні [110]. Отже, лінгвокультурема як комплексна міжрівнева одиниця є діалектичною єдністю лінгвістичного й

екстралінгвістичного (поняттєвого і предметного) змісту. З цього випливає, що лінгвокультурема є більш глибокою за своїм змістом, аніж слово.

Термінна система лінгвокультурології знаходиться на стадії формування базових понять, про що яскраво свідчать спроби дослідників знайти найточніші найменування для центральних понять. На сьогодні у лінгвокультурології використовуються декілька понять на позначення слова, яке несе в собі певну культурну інформацію. Зокрема науковці вживають терміни «лінгвокультурема», «концепт», «культурно значимий концепт», «лінгвокультурний концепт» тощо.

Так, О. Хроленко до лінгвокультурем відносить слова, що володіють культурними змістами, конотативними значеннями, проявами етнічної ментальності в мові. Лінгвокультурологічні одиниці – це ті, в яких культурні смисли реалізуються в культурних кодах (словах, символах, міфологемах, ідеологемах, стереотипах поведінки, знаках), а феномен етнічної ментальності проявляється в поведінці, в сукупності образів і уявлень, у ціннісних орієнтаціях етносу, виражених в словах [118, с. 89]. Подібні лінгвокультуреми зустрічаємо як у найдавніших зразках народної творчості, творах давньої літератури, так і в сучасній українській літературі постмодерну. Лінгвокультуреми можуть об'єднуватися у лінгвокультурологічний концепт, що є «ментальною проєкцією елементів культури», опредмеченою у мовленні у вигляді лінгвокультурем, та формувати лінгвоконцептосферу [72, с. 25].

Деякі вчені не розмежовують поняття лінгвокультурема та концепт. Ці терміни хоч і є подібними за значеннями, проте між ними існують важливі структурологічні відмінності. Н. Медвідь розрізняє ці поняття і наголошує, що «вони хоч і співвідносяться між собою як часткове й загальне, але є одиницями різних просторів свідомості людини, зокрема, якщо лінгвокультурний концепт є образом свідомості, що відображає культурно ціннісні фрагменти дійсності, то лінгвокультурема є вербальним репрезентантом загальнолюдського чи національно-культурного концептуального образу мовної свідомості» [75, с. 7].

Основні відмінності між цими поняттями «концепт» і «лінгвокультурема» полягають у тому, що «концепт є одиницею ментальної свідомості, а лінгвокультурема – лінгвальним конструктором, одиницею свідомості мовної [75 с. 9]. Відмінність також полягає у різних функціях (концепт відбиває концептуальні й перцептивні знання про культурні феномени, а лінгвокультурема об'єктивує та вербалізує фрагменти концептуальних знань, образи культурних реалій у мові).

Одним із дискусійних питань у лінгвокультурології й досі залишається окреслення диференційних ознак лінгвокультурема. Наведемо приклади підходів щодо виокремлення лінгвокультурема серед інших мовних одиниць. За І. Степановою, до диференційних ознак лінгвокультурема відносимо:

- 1) безеквівалентність лексичної одиниці (смолоскип, хляки);
- 2) вживання на позначення реалії, що пов'язана з певною культурою (писанка, вечорниці);
- 3) лексико-семантичний спосіб номінації (галка – народна хороводна весняна гра, журба – жалобна чорно-біла хустка);
- 4) входження до складу фразеологічної одиниці (жданики, витрішки, байдики, цабе) [103, с. 156].

Згідно з концепцією В. Воробйова, джерелами лінгвокультурема можуть бути:

- 1) народна поетична творчість, що є суттєвим компонентом національної культури, важливим джерелом осягнення цивілізації та історії, відбитком колективної свідомості нації;
- 2) пам'ятки суспільної думки та історії, а також історичні, філософські, соціологічні, літературознавчі, лінгвістичні та інші розвідки;
- 3) висловлення видатних діячів науки, мистецтва, в яких відбито найважливіші національні оцінки;
- 4) літературні твори як похідні модельовані системи, в яких знайшла своє художнє відбиття національна особистість;

5) видатні особистості як зразок моделі національної особистості (Т. Шевченко, Леся Українка) [27, с. 57].

Сучасна лінгвокультурологія лише розвивається, і тому питання основних понять, класифікацій та диференціацій лінгвокультурем залишається дискусійним.

Слід зазначити, що одним із найуживаніших понять у лінгвокультурології є поняття «концепт». На сьогодні відомо не менше семи підходів до трактування поняття концепту, кожен з яких є поширеним у наукових розвідках різних напрямів. Серед них виділяють логіко-філософський, власне-філософський, лінгвістичний, лінгвокультурологічний, когнітивний, психолінгвістичний і літературно культурологічний [61, с. 86]. За визначенням А. Загнітка: «Концепт – це дискретна змістова одиниця колективної свідомості, яка відбиває предмет реального чи ідеального світу та зберігається в національній пам'яті у вербально визначеному вигляді» [44, с. 34]. Тобто концепт становить основне ядро культури в ментальному світі людини, головний елемент культури певного етносу. Одночасно він є і глобальною мисленневою одиницею, що становить частину цього культурного знання. Концепти є ідеальними, вони зашифровуються у свідомості одиницями загального предметного коду, в основі яких лежать індивідуальні духовні образи, що формуються на базі особистого чуттєвого досвіду людини.

Концепт співвідноситься і з когнітивними процесами, і зі світом культури, знаходить своє відбиття в мові. На думку Ю. Степанова: «Концепт – це згусток культури у свідомості людини; «жмуток» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, та водночас те, за допомогою чого людина входить в культуру і навіть у деяких випадках впливає на неї» [104, с. 134].

О. Левченко у своїх наукових розвідках з лінгвокультурології також використовує терміни «концепт» і «культурно значимий концепт». На її думку, «у науковій традиції термін «концепт» ототожнюється із терміном «поняття» [68, с. 108]. Однак і сьогодні розуміння концепту не можна вважати усталеним з

огляду на те, що у лінгвістичних дослідженнях він вживається як синонім «значення слова»; розглядається як «ідея, непов'язана з мовними засобами» [45, с. 23]; конструкт, що пов'язується з етнокультурною специфікою [26, с. 269] тощо. Загалом простежується тенденція когнітивно-психологічного розуміння поняття «концепт». Наприклад, О. Кубрякова зазначає: «Концепт – це термін, який слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання та досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, відображеної у людській психіці» [62, с. 190]. Окрім зазначених вчених, термін концепт використовують В. Телія [107], О. Селіванова [92] та інші.

Проте не всі вчені у лінгвокультурологічних розвідках використовують термін «концепт». Український мовознавець Л. Мацько стверджує, що поняття «лінгвокультурологічний концепт» є більш широким, ніж просто лінгвокультурема. За визначенням науковця, «лінгвокультурема — це «стійка відтворювана в етнолінгвістичному соціумі мовна одиниця, яка відображає культурний досвід і ціннісні орієнтири національного суспільства» [72, с. 435]. При цьому, культурно марковані знання й уявлення носіїв певної культури є планом змісту лінгвокультурем, а планом вираження – мовні одиниці, у семантиці яких міститься культурна інформація.

Загалом, у сучасній лінгвокультурології немає остаточної думки щодо поняття «лінгвокультурема». У залежності від досліджуваного аспекту цієї одиниці формується і її визначення.

Проаналізувавши сучасні філологічні студії, подаємо таку дефініцію поняття «лінгвокультурема». Лінгвокультурема – це основна одиниця лінгвокультурології, яка містить в собі концентроване джерело інформації про цінності, норми поведінки, становлення і розвиток, особливості світобачення певного народу.

Лінгвокультурологічні дослідження спрямовані на дійсну систему культурних ідеалів, що сформована в сучасному житті суспільства; орієнтовані

на об'єктивне та ґрунтовне розкодування наявної інформації про факти і явища з різних сфер культурного життя країни. У зв'язку з цим великого значення набувають дослідження науковців, що спрямовані на вивчення функціонування лінгвокультури у мові. Адже певні лінгвокультурологічні одиниці характеризують те, що непокоїть або цікавить суспільство, показують специфічні характеристики поведінки та мовної взаємодії різних народів при вирішенні тих чи інших питань.

Отже, лінгвокультура є базовим поняттям лінгвокультурології. Лінгвокультурою може бути як окреме слово, так і словосполучення або фрагмент тексту. Вивчення лінгвокультури доцільно розглядати з точки зору її змісту та форми вираження. На сьогодні термінологічний апарат лінгвокультурології ще формується, адже немає єдиного стандарту для опису певних культурних явищ у мові. У своїй науковій розвідці ми використовуватимемо термін «лінгвокультура», під яким ми розуміємо мовну одиницю, що містить у собі концентроване джерело інформації про культуру, особливості світобачення, цінності та норми поведінки певного народу.

Висновки до розділу 1

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки набули значного поширення лінгвокультурологічні праці, зумовлені посиленою увагою до взаємодії мови і культури. Як відомо, мовознавці вже довгий час досліджують двобічний вплив культури на мову, але лише в кінці XIX століття виникла цілком нова галузь мовознавства – лінгвокультурологія. Розвиток цієї галузі мовознавства зумовлений потребою до осмислення феномену культури як особливої форми буття людини у світі. В цьому випадку мова виступає як засіб інтерпретації людської культури, ментальності народу.

Кінець XX-початок XXI століття відзначився тим, що до вже існуючих образів мови додається ще один — мова як складова і умова існування культури. Одним з перших, хто сформулював ідею про вплив мови на культуру народу був В. Гумбольдт, який у статті «Характер языка и характер народа» підкреслював,

що мови світу, попри їх знакову відмінність, насправді є різними світоглядами, та несуть у собі історія і культуру народу.

Наприкінці ХХ століття виникнення лінгвокультурології як науки викликало неабияку зацікавленість філологів. Представниками нової науки стали Н. Арутюнова, В. Воробйов, І. Голубовська, В. Жайворонок, О. Левченко, Л. Мацько та ін. У їхніх працях було досліджено загальнотеоретичні питання зв'язку мови і культури, взаємовідносин свідомості, цінностей, спілкування, мови.

Лінгвокультурологія відіграє першочергову роль у комунікації людей, несе в собі культурний код нації. Саме тому ця галузь мовознавства має нерозривний зв'язок із міжкультурною комунікацією. Адже саме міжкультурний діалог допомагає розкривати національні особливості ціннісних картин різних етносів. Вивчення культури іншої країни дозволяє ґрунтовно досліджувати особливості її мови.

У нашому дослідженні лінгвокультурологію ми трактуємо як галузь знань мовознавчої науки, яка на основі синтезу та систематизації художньо-виражального матеріалу покликана з'ясувати механізми взаємодії мовних та культурних чинників у соціокультурному середовищі.

Базовим поняттям лінгвокультурології вважають лінгвокультурему. Засновником цього терміна є В. Воробйов. За його визначенням, лінгвокультурема – це сукупність форми мовного знака, його змісту і форми культурного сенсу, що супроводжує цей знак. Загалом, у сучасній лінгвокультурології немає остаточної думки щодо визначення дефініції «лінгвокультурема». У залежності від досліджуваного аспекту цієї одиниці, формується і її визначення.

Проаналізувавши сучасні філологічні студії, подаємо таку дефініцію: лінгвокультурема – це основна одиниця лінгвокультурології, яка містить в собі концентроване джерело інформації про цінності, норми поведінки, становлення і розвиток, особливості світобачення певного народу.

Лінгвокультурологічні праці спрямовані на вивчення сучасних культурних реалій народу. Адже саме через мову можна дізнатися про цінності людей, про їх моральні орієнтири та ідеали. Дослідження сучасних лінгвокультурологів мають за мету вивчення та розкодування інформації про факти і явища з різних рівнів культурного життя країни.

Лінгвокультуреми та їх інформаційні сегменти відображають у поетичному тексті сутність творчої особистості письменника, його філософсько-естетичні переконання. Останні наукові розвідки із лінгвокультурології містять у собі аналіз не лише лінгвокультурем із художніх та поетичних текстів, але і розкодування текстів пісень сучасних виконавців. Аналізуючи лінгвокультуреми у творах певного автора, ми можемо визначити особливості постаті митця, основні домінанти його творчості. Адже саме лінгвокультурема відображає знання про певний культурний феномен і через словесне вираження зберігає образи культурних реалій, морально-етичних норм. Подібні лінгвокультуреми ми проаналізуємо у творчості А. Кузьменка, лідера гурту «Скрябін».

РОЗДІЛ 2

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМ У ПІСНЯХ ГУРТУ «СКРЯБІН»

2.1. Вербалізація України в піснях А. Кузьменка

Андрій Кузьменко (Кузьма Скрябін) – лідер гурту «Скрябін» народився 17 серпня 1968 р. у м. Самбір Львівської області. У дитинстві закінчив музичну школу, де навчився грі на фортепіано. Андрій Кузьменко також є випускником Львівського державного медичного інституту. Розпочав свою музичну кар'єру у 1988 році як музикант, вокаліст та автор текстів гурту «Скрябін».

Завдяки своєму творчому підходу та комунікабельності, співак поширював українську пісню не лише у Батьківщині, але й далеко за її кордоном. Здебільшого, це пісні про насущні проблеми сучасної української держави. У 2005 р. написав та опублікував книгу «Місто, де не ходять гроші», яку високо оцінила Т. Гундорова. Науковець відмітила, що «Місто, в якому не ходять гроші» є одним із найбільш яскравих зразків ситуації «постчорнобильської бібліотеки». У 2006 році А. Кузьменко показує ще одну грань свого таланту. Він видав свою першу книгу «Я, Победа і Берлін», де виявив себе як талановитий письменник. Того ж року Андрій Кузьменко був у складі журі літературної премії «Книга року Бі-Бі-Сі».

Українська молодь захоплюється творчістю гурту «Скрябін». Такі пісні, як «Старі фотографії», «Мама», «Люди, як кораблі», «Місця щасливих людей», викликають теплі почуття у майже кожного пересічного українця і не тільки. Про поетичний і музичний талант Андрія Кузьменка говорять доброзичливі відгуки багатомільйонної аудиторії шанувальників його творчості. Не можна не помітити, що творчість гурту «Скрябін» виконує не лише культурну, але й просвітницьку роль. Адже саме в такий спосіб Андрій Кузьменко поширює українське слово, це показує його щире віру у кращу долю України. Так, пісня «Еволюція», спонукає слухача подумати про сенс життя, замислитись: хто ми й для чого існуємо, для чого прийшли у цей світ: *«Я довго думав, що я хотів би ще мати, Чого і скільки по мішках наскладати, Хто має гроші, той хоче*

мати їх більше, Хто має владу, той вже на землю не зійде. Лий! На нас воду лий... Лий! Нам очі промий... Чи, може, знову нам треба мавнами стати, щоби нормально спочатку жити почати?» [99]. Отже, ще однією властивістю пісень гурту «Скрябін» є філософська спрямованість, віра у високі моральні ідеали.

У тексті пісні «*Загублені діти*» помітні ремінісценції шевченківських та франківських мотивів: «*Просто їх не хотіли Ніби мама і ніби тато, Просто їх загубили І не хоче їх підібрати Ніхто, ніхто. Мама, знайди мене, я тут! Мама, ще трохи – я помру! Як нічий собаки, Лишні люди у нашій схемі, Плід дурної любові, Кінець фільму – закрита тема. З розіп'ятим сердечком Носить їх по землі бідую, Люди, бійтеся Бога! Розберіться самі з собою!*» [99]. Прикладом простої, відвертої та щирої ліричної пісні є пісня «*Міся щасливих людей*». Головна ідея пісні полягає у тому, що справжнє щастя людини не в кар'єрі, багатстві, а в чомусь досить інтимному та глибинному. Андрій Кузьменко наголошує на важливості та сакральності людських спогадів, які викликають різні почуття: «*Можливо, треба було жити, як всі, А я хотів інакшим бути завжди – Так скучно плисти по течії з ними... Тягуча павутина зйомних квартир І дві душі пробиті сотнями дір, Так страшно, коли не знаєш, що завтра... А пам'ятаєш Страшений шторм на Мальдівах, На фотках ніс обгорілий, Міся щасливих людей?.. А пам'ятаєш Старий кабак на Бродвеї, Цибуля, сир і печеня, Міся щасливих людей?»* [99].

У пісенних текстах «Скрябіна» образ України вербалізований у понятті Україна за допомогою непрямого називання: «*Не стидайся – то твоя земля Не стидайся – то Україна*», «*Не стидайся своєї країни*» [99]. Андрій Кузьменко зумисне використовує різні номінації поняття «Україна», щоб зацентувати увагу на важливих питаннях любові до Батьківщини. «Скрябін» звертається до сакрального образу землі, що є опoетизованим у класичній поезії та звужує його значення за допомогою займенника «твоя». Таким чином, змінюючи зміст поняття і ототожнюючи його з поняттям «Україна», автор ототожнює і поняття «країна» та «Україна», використовуючи прийом синекдохи.

А. Кузьменко виділяє образ України у своїх піснях через вживання слів з коренем україн-: *«Але я люблю тебе Хоч ти по-українськи абсолютно не гребеш Ніколи не заскочу до тебе на чайок», «Не дуже ображайся якщо підійде хтось І скаже українською: "Він передав тобі..."»* [99], *«Інтелігентний мужчина, український інженер»* [99]. Стрижневим є мовний образ України в тексті «Скрябіна» *«Руїна»*, в якому автор використовує прийом уникання назви та її заміну на лексему «країна». Таким чином, коли автор привертає увагу до негативних реалій та підкреслює важливість майбутніх змін, він створює своєрідний віршоконцепт, що розкриває злободенну тему. Мовний образ України ототожнено з образом «країни-руїни»: *«А моя країна – суцільна руїна, І гордо ходить в кепках і спортивних штанах. А моя країна – суцільна руїна, Як можна не любити свою землю аж так?..»* [99].

Деякою мірою назву *«Руїна»* можна асоціювати з періодом занепаду України, її поділом за часів Богдана Хмельницького. Також «Скрябін» подає панорамну картину України із негативною семантикою та висловлює рішуче спонукання до позитивних змін. Слід також зазначити, що прийом уникання назви є і в наступних текстах пісень. Вербальний образ України А. Кузьменко передає через написання слова «країна» з великої літери: *«В мене є Країна, я її любив За волошки очі, люди – кораблі»* [99]. Як відомо, в Києві завжди відбувалися важливі події та він завжди був культурним центром України. І тому не дивно, що образ столиці завжди був і буде пріоритетним і привабливим для українських виконавців. Київ неодноразово згадується і в текстах гурту «Скрябін»: *«Кілька спальних районів, посередині Дніпро, Київ — місто невелике, ми зустрінемося в метро. І зранку знову ниряю у підземні тунелі, І несе мене до тебе ця криклива канітєль...»* [99].

Окрім опоетизованого образу Києва у поезії Андрія Кузьменка можна знайти метафоризований образ Львова: *«То є Львів, мій колега, про нього різне кажуть: То є Львів, моє місто, не з простого тіста, Ліплений роками – друзями й ворогами. То є Львів старенький, мудрий, сивий дядько», «То є Львів чудовий, вуйко гонуровий, Я тішуся, що з вами ходжу цими вулицями»* [99].

Місто у Кузьменка постає різним та оживленим, адже саме метафори розкривають багатогранний образ Львова, його культурну велич.

У піснях гурту «Скрябін» є прийом «нанизування» назв українських міст, саме він творить панорамний образ України: *«Моя країна має Київ, Волинь і Карпати, Донбас і Чорне море, Одесу і Львів», «Зима вже замучила, всі за літом скучили, А ми на Буковелі на підйомнику живем. Зима вже замучила, всі шапки нахлобучили, А ми на Буковелі вино гаряче п'єм. Сніг за шиворот, в Карпати ми летим, На літній резині і майже без бензини, І весело, бо я тут не один – На лижі їде ціла Україна! Дніпро, Одеса, Київ і Донбас»* [99].

Значну увагу аудиторії завжди привертало лексичне наповнення пісень гурту «Скрябіна». Учасники гурту неодноразово в різних інтерв'ю стверджували, що співають винятково народною українською мовою, якою розмовляє більшість населення України. Безумовно, розмовна мова значно відрізняється від літературної, оскільки має значний вплив з боку діалектів.

Визначною рисою пісенних текстів гурту «Скрябін» є вживання сленгу, але на відміну від сучасної тенденції на кітч у музиці, Андрій Кузьменко творчо переосмислює сленг, наводить приклади власних, культових цитат. Зокрема Н. Гаврилюк зазнає: «Значна частина вживаних Кузьмою Скрябіним сленгових одиниць і зворотів побудована на метафоричній або метонімічній основі, про це свідчить образне мислення автора, яке вербалізується у специфічних розмовних формах: *злапали корчі, літав слушок, врубився музон, хлопнула кросворд, не ганяти на пусті розмови свої голосові зв'язки* (немає потреби говорити), *їхали корчами* (навпростець), *вректи «зделку века»* (виконати небезпечну, але прибуткову справу), *крила похоті проривають на плечах куртку* (нестримне бажання), *мозги, порозкидувані по хаті* (можна сказати про людину, яка не може прийти до тями), *на який пенал мені здався* (навіщо потрібен), *злизав пару струйових рухів* (повторив на особливо сучасні рухи)» [28, с. 36].

Хоча, з першого погляду здається, що використання сленгу або жаргону є недоречним у творчості, але його вживання є цілком закономірним явищем. Наприклад Л. Ставицька вважає, що «естетику закладено в самій основі

жаргонного словника, метафоричній номінації» [101, с. 234]. Тобто відбувається своєрідне образне словоперетворення. Мета якого використати сленг в художній літературі, а саме спілкування з масовою аудиторією її мовою. Таким чином, А. Кузьменко вдається говорити із молоддю тією мовою, якою вони спілкуються між собою і стає для них культурним орієнтиром.

«Використання сленгу у творах Кузьми Скрябіна дає розуміння про ті реалії матеріального і духовного світу, які були актуальними в молодіжній спільноті кінця ХХ ст., про специфічні риси тогочасного суспільства» [28, с. 39]. Таким чином, творчість гурту «Скрябін» відтворює культурну реальність перших років незалежності України, дає розуміння слухачу про цінності кінця ХХ століття.

Таким чином, А. Кузьменко актуалізує образ України у своїх піснях, увиразнює його, наповнює явищами сучасної дійсності. Було встановлено, що пісенні тексти містять ремінісценції до відомих історичних подій, класичних текстів української літератури. А. Кузьменко також використовує прийоми непрямого називання, творячи образ України. Показовим також є ототожнення мовного образу України з образом країни-руїни, що привертає увагу слухачів до негативних явищ дійсності. Ще однією визначною рисою творчості А. Кузьменка є вживання сленгу. За допомогою цього прийому автор наближується до мовлення пересічного українця. Проте, А. Кузьменко творчо переосмислює сленг, наповнює його новими культурними сенсами.

2.2. Семантична класифікація лінгвокультурем у піснях гурту «Скрябін»

Пісенні тексти – це особливо важливий складник української поетичної творчості. Пісенний текст, у порівнянні з іншими віршованими, вирізняється характерними фоностилістичними властивостями, ритміко-інтонаційною будовою, експресією, лексичним складом та характерною сполучуваністю слів. Саме ці характеристики зумовлюють популярність української пісні серед слухачів.

О. Клещова зазначає: «Складність вивчення пісенних текстів полягає в тому, що вони являють собою певну складну єдність музикального і вербального компонентів. Пісенний текст як тип тексту специфічно відображає в собі традиційні текстові характеристики; цей тип тексту також відрізняється своєрідністю в порівнянні із текстами справжньої поезії» [54, с. 57]. Текст пісні належить до креолізованих текстів, а отже, поєднує у собі вербальні засоби та елементи інших невербальних систем. Таким чином, пісня виконує усі функції поезії, проте має риси й інших семіотичних систем.

Вивчення пісенних текстів у лінгвокультурології зумовлено тим, що дослідження цих текстів практично не уведено в обіг лінгвокультурологічних розвідок. Вивчення текстів пісень гурту «Скрябін» дає змогу зрозуміти культуру України кінця ХХ століття та осмислити те, як вона виявляється у мові. За В. Воробйовим, саме лінгвокультурема є тією одиницею, яка «акумулює як власне мовне уявлення, так і тісно і нерозривно пов'язане з ним позамовне культурне середовище (ситуацію, реалію), – стійку мережу асоціацій, межі якої є рухомими» [27, с. 48].

Лінгвокультурема – це універсальна одиниця, що відображує культурний досвід національного суспільства. Саме вона цікавить науковців як інструмент, за допомогою якого культура входить у свідомість людини і формує її світогляд. З погляду викладу культурної інформації ми проаналізували тексти пісень музичного гурту «Скрябін». Поетична творчість А. Кузьменка насичена лінгвокультурами, які потребують вивчення й об'єднання у тематичні групи.

Одну із точних типологій лінгвокультурем запропонувала Л. Мацько. Зокрема науковець зазначає: «Культурна інформація може мати такі способи представлення:

1) культурологічні семи як елементи значень номінативних одиниць, значень номінативних одиниць, що позначають культурні реалії (*скрипка, бандура, пісня, оркестр* та ін.);

2) культурологічний концепт – стійке уявлення, сформульоване в культурі на основі ціннісних орієнтацій й соціально-історичного досвіду носіїв національної культури (*Україна, мати, степ, доля, воля, тополя, калина* та ін.);

3) оцінні, естетичні, емотивні, культурні конотації стилістичних значень мовних одиниць і конструкцій (*Ренесанс, Відродження, Просвітництво, Софія Київська, Володимирська гірка* та ін.);

4) символи, метафори, фразеологізми;

5) культурний фон тексту (наприклад весільного), що створюється кількома словоформами, культурологічний часопростір (*Княжа Україна, гетьманщина, козацтво*)» [73, с. 62-63].

Проаналізувавши дослідження Л. Мацько, пропонуємо власну інтегровану класифікацію лінгвокультурем. Ми виокремили п'ять типів лінгвокультурем у текстах *«То є Львів», «Мам», «Говорили і курили», «Мовчати», «Буковель»*:

1) лінгвокультуреми на позначення культурного фону тексту, часопростору: *костел на Привокзальній, площа Ринок, Криївка, Львів, Левандівка, Львівська ратуша, Сихів, Стара Пекарська, Личаків, Стрийський парк («То є Львів»); біля свої мами, на кухні («Мам»); у вагоні метро, станція «Хрещатик», генделик, Київ («Говорили і курили»); Буковель, Карпати («Буковель»);*

2) лінгвокультуреми на позначення стійких уявлень, сформульованих у культурі на основі ціннісних орієнтацій та соціально-історичного досвіду носіїв національної культури: *друзі й вороги, кавалочок, наші, шлюбні сподні, маринарка, вуйко гонуровий («То є Львів»); мама, осінь, татко, внучка, батьки, ангел-хранитель («Мам»); народ, картопля, люди, кава, любов («Говорили і курили»); світло, місяць, дівчата, сніг, сльози, мовчання («Мовчати»); підйомник, колиба, скіпас («Буковель»);*

3) лінгвокультуреми з ознаками літературних тропів: *«площа Ринок спати не лягає, історії збирає і розповідає; Львів ліплений роками, Неаполь і Леворно по-галицьки говорять, Дівка-Левандівка пахне поїздами, ратуша скучає, шпилем небо дзюравить; Сихів в автобусі надихав («То є Львів»);*

міряти життя в телефонних дзвінках («Мам»); як сільодки в відро, чуть не вмер, зашипіли двері, як картопля випадати, переплетені тілами, лечу як метелик, пахли димом і любов'ю, із червоними вусами, Київ – місто невелике, нирюю у підземні тунелі, мене розмазує по тобі ніби маслом коровай («Говорили і курили»); місяць вправ, лежати як сніг – водою стікати, давай помовчу тобі просто на вушко, світло проб'ється» («Мовчати»);

4) лінгвокультуреми-фразеологізми: *не з простого тіста, погоду роблять, гострими словами («То є Львів»); минула сорок третя осінь, на різні теми посидим («Мам»);*

5) лінгвокультуреми соціально-національної поведінки (етикетні формули, звертання та інші): *привіт, Бонжорно, шановні, вйо («То є Львів»); мам, дякую тобі, ти мене вибач («Мам»).*

У пісенних текстах гурту «Скрябін» містяться давні, діалектні українські слова, які у сучасному житті майже не вживаються людським загалом. Проте, автор доводить, що дані слова можуть стати загальноживаними у мові українців. Розглянемо деякі приклади таких слів, які автор актуалізував, вивів із забуття. Проаналізуємо пісенні тексти Андрія Кузьменка, наводячи відповідні цитати із пісень та визначення семантики слів зі Словника української мови [105].

Розглянемо фрагмент пісні «*Буковель*» з альбому «Добряк»: «*Дніпро, Одеса, Київ і Донбас, За нами у колибу завертає, І поки вистачає на скіпас, То значить ще біди в житті немає*» [99].

Як дізнаємося зі Словника української мови: «*Колиба* – сезонне житло пастухів і лісорубів, поширене в гірських районах Карпат. Має значення куреня, халупи, хатини. Слово «*колиба*», «*колива*», «*халупа*» відоме у всіх слов'ян. Дослідники зводять його до праслов'янської *koľuba* і далі до індоєвропейської *kālūbā* і зіставляють з грец. *χαλύβη* (запозиченим у слов'ян), а з також турецьким типом дерев'яного житла *kulübe* (кулюбе), також запозиченим у балканських народів. Житло чабанів і лісорубів: Сплять в кошарі вівці на горі, а в колибі чорні

вівчарі (Осип Маковей, Вибр., 1954, 383); Сплять лісоруби в колибі, Сняться їм сні прості (Платон Воронько, Тепло., 1959, 81)» [105].

У пісенному тексті А. Кузьменка слово «*колиба*» використано як синонімічну назву до слів кафетерій, ресторан, їдальня – місце, де можна відпочити душею, поїсти, послухати живу музику. Таким чином, *колиба* є тим місцем, де панує тепла атмосфера єднання і свята, де збираються друзі.

Варто відзначити іншомовне слово *скі-пас, скіпас* (skipass). Ця лексема означає дозвіл на використання підйомника на гірськолижних курортах. Зазвичай цей пристрій виглядає як звичайна пластикова картка, на яку занесена різна інформація про персональні дані власника. Дане слово впізнає будь-який житель Західної України, саме тому його вживання у текстах Андрія Кузьменка закономірне.

Наведемо приклад іншого фрагменту із пісні «То є Львів», з альбому «Добряк»: «*То є Львів, шановні, вбирайте шлюбні сподні, Краватку, маринарку і «вйо!» по Стрийським парку. То є Львів чудовий, вуйко тонуровий, Я тішуся, що з вами ходжу цими вулицями*» [99].

Розглянемо вислів «*шлюбні сподні*». Для його розшифрування ми використали Великий тлумачний словник. З нього дізнаємося: «Слово шлюбний, -а, -е; стосується до шлюбу; Признач. для здійснення обряду одруження; Який перебуває в шлюбі. Шлюбний договір, (контракт) – угода осіб, що одружуються, або подружньої пари, що визначає їхні майнові права та обов'язки у шлюбі і / або у разі його розірвання. Лексема шлюбність, -ності, ж, тобто перебування у шлюбних стосунках» [20, с. 1625].

У пісенному тексті А. Кузьменка вислів «*шлюбні сподні*» вживається не в прямому значенні. Автор мав на увазі святкові штани, тобто нові, а, можливо, улюблені штани чоловічого гардеробу, у яких і укладати шлюб, не соромно. Також у пісні «*То є Львів*» А. Кузьменко говорить про прогулянку Стрийським парком, у якому люди, як правило, святково вдягнені.

Стрийський парк (Парк Кілінського) – це один із давніх історичних парків Львова. Він є оригінальною пам'яткою садово-паркового мистецтва національного значення. Парк розташований у Софіївці Галицького району.

Щоб краще зрозуміти лінгвокультурами пісенної творчості Андрія Кузьменка, доцільно використати працю «Лексикон львівський: поважно і на жарт», одним з авторів якої є Наталія Хобзей [116]. Автор праці має на меті зафіксувати особливості мовлення львів'ян, зафіксувати львівські традиції та звичаї, що втілені у мові. Розглянемо наступний рядок пісні Андрія Кузьменка «*То є Львів*», що увійшла до альбому «Добряк» (2013 р.) – «*То є Львів чудовий, вуйко гонуровий...*» [99].

У «Знаках української етнокультури: словник-довідник» знаходимо три значення лексеми «*вуйко*»: «*Вуйко*: 1. народна назва дядька по матері, брата матері; жартують: «Дід бабі вуйко, а теща поцілуйко», «Старий бабі вуйко, а вона йому тіткою була». Кіндрат — свині брат, а кабана вуйко (приказка); 2. Про старшого віком чоловіка (звичайно при шанобливому звертанні). Петро одкинув лопату набік і поліз до отвору. – Ану, давайте, вуйку, свої клешні!.. (Петро Колесник, Терен., 1959, 214); – Ви за свою сміливість, вуйку, два тижні сиділи в тюрмі (Михайло Томчаній, Жменяки, 1964, 104). 3. народна назва ведм'єдя» [41].

Отже, дослідження лінгвокультурами не втрачають своєї актуальності, особливо у наш час, коли науковці вивчають народну творчість, застосовуючи нові підходи. Сучасне українське мовознавство все більше концентрує свою увагу на вивченні сучасних романів, поетичних та музичних текстів. На важливості лінгвокультурології наголошує український науковець О. Семенов: «Дослідження культурологів, лінгвокультурологів, педагогів сприяють вихованню толерантної національно-мовної особистості майбутнього вчителя української мови і літератури, формуванню його культурознавчої, лінгвокультурологічної компетенції» [91, с. 359].

Проаналізувавши творчість гурту «Скрябін» ми виокремили лінгвокультурами та склали їх класифікацію:

- 1) лінгвокультуреми на позначення культурного фону тексту, часопростору;
- 2) лінгвокультуреми на позначення стійких уявлень, сформульованих у культурі на основі ціннісних орієнтацій та соціально-історичного досвіду носіїв національної культури;
- 3) лінгвокультуреми з ознаками літературних тропів;
- 4) лінгвокультуреми-фразеологізми;
- 5) лінгвокультуреми соціально-національної поведінки;

В подальшому наше дослідження може бути використано як навчальний матеріал для вивчення лінгвокультурології, та на виховних заходах патріотичного спрямування.

2.3. Лінгвокультуреми в піснях гурту «Скрябін» як джерело культурної інформації про менталітет Західної України

«Когнітивний підхід до вивчення явищ поетичної мови зробив актуальним уживання такого корелята-терміна до поняття образ, як концепт, який постає як більш абстрактна категорія ментального рівня, що є словесно-семантичним узагальненням образу чи групи образів у межах художнього твору», – стверджує С. Єрмоленко [40, с. 303].

Лінгвокультурема у метамові – це ніби концентрат усієї культури у свідомості людини; те, в якому виді культура входить у ментальний світ людини; а з іншого боку – за допомогою чого людина входить в культуру, а часом і змінює її. З погляду передачі культурної інформації нас зацікавили пісні гурту «Скрябін». Тексти пісень наповнені лексемами, у семантиці яких міститься культурна інформація. Пісні пронизані мотивами любові до Батьківщини, народного єднання, сімейних цінностей.

Пісенні тексти насичені колоритними образами: *Львів, вуйко тонуровий, мій колега; дівка-Левандівка пахне поїздами; Костел на Привокзальній; площа Ринок, Стара Пекарська, Стрийський парк, Ратуша, Личаків; Карпатські гори; долонька дочки України.*

Особливої уваги заслуговує пісня *«То є Львів»*. А. Кузьменко звертається до столиці Західної України, як до давнього друга: *«Привіт, старий, ти кльово виглядаєш, Я гордий, що давно вже так і добре тебе знаю... То є Львів, мій колега, про нього різне кажуть... То є Львів, моє місто, не з простого тіста, Ліплений роками – друзями й ворогами. То є Львів старенький, мудрий, сивий дядько, Кожному залишить кавалочок на згадку»* [99].

А. Кузьменко у своїх текстах переосмислює російсько-українську війну, засуджує втрати, які несуть за собою воєнні дії: *«Прийшла війна на нашу землю, люди, В яку рік тому ще не вірив ніхто. Пускає в землю кров, стискає груди – Одним – війна, а іншим – АТО»* [99]. Зокрема, у пісні *«Українці»*, окрім зображення руйнацій війни, автор закликає до єднання, патріотизму, віри у краще майбутнє: *«Але українці – як мурашки, По крупинці будують спільний дім»; «Ніхто не вижене нас з рідної землі»; Біда зібрала нас до купи, як ніколи, Навчила відрізняти рідне і чуже, Ми знов себе заповажали, слава Богу – Так має бути: свій до свого по своє»* [99].

Прояви ментальності західної України можна знайти у пісенних текстах *«Моя дочка Україна»*, *«Західний кордон»*. Автор відчуває гордість як за весь український народ, так і окремо за своїх «земляків». Прикладом любові та патріотизму до своєї країни є пісня *«Моя дочка Україна»*: *«Виростай, виростай, частинка мого серця, Зацвітай, зацвітай, мого життя деревце. Виростай, виростай, маленька Україна, Я з тобою, я тут, ти рідна моя дитина»* [99]. Загалом тексти гурту «Скрябін» є прикладами нових народних пісень, які вже давно є національним надбанням. Саме через громадянське спрямування, пісні гурту «Скрябін» насичені великою кількістю лінгвокультурем.

Ми відокремили п'ять типів лінгвокультурем із текстів *«То є Львів»*, *«Годинник»*, *«Західний кордон»*, *«Моя дочка Україна»*, *«Українці»*, *«Чорнобиль форева»*, *«Буковель»*:

- 1) символіко-предметні лінгвокультуреми: *Криївка, Стрийський парк, Левандівка, Львівська ратуша, Личаків, Привокзальна, Сихів, площа*

Ринок («То є Львів»); Карпатські гори, Західний кордон («Західний кордон»); Україна («Моя дочка Україна»); АТО («Українці»); Чорнобиль («Чорнобиль форева»); Буковель, Карпати («Буковель»).

Саме ці мовні знаки з культурним змістом містять в собі особливості світобачення окремої нації, і сприймаються соціумом, як певні символи. Символи є національно специфічними й колективними, оскільки створюються їх досвідом. Вони належать до мови й мовлення одночасно, оскільки символічна «аура» присутня у вихідному значенні слова від самого початку і вона може робити актуальним одне або декілька символічних значень залежно від контексту. Таким чином символи – це результат людської свідомості, вони є засобами не лише дзеркального відбиття, а й засобом занурення в його сутність. Ці одиниці є важливою частиною мовної картини світу, а деякі дослідники навіть розглядають їх як знакове втілення менталітету етносу.

- 2) тропеїчні лінгвокультуреми. Позначають результат перенесення значень або зміну смислів, при якому вони набувають культурологічну сему: *бомби літають, кулі свистять, стіну пробивати чолом («Годинник»); ратуша скучає, шпилем небо дзюравить; вікна запотіли від запахів неділі («То є Львів»); лабіринти невідомих історій, лінії зливаються ріками, море широкі твоєї любові («Моя дочка Україна»); продавати чуже життя, дерібанять бідну країну, дерібанять як курей на базар, українці – як мурашки («Українці»).*
- 3) лінгвокультуреми-фразеологізми, що мають етнічне уснорозмовне походження: *«То є Львів, моє місто, не з простого тіста, Ліплений роками – друзями й ворогами»; «Неаполь і Ліворно по-галицьки говорять, наші в них погоду роблять»; «Дівка-Левандівка пахне ... гострими словами» («То є Львів»); «море любові» («Моя дочка Україна»); «по крупинці будувати» («Українці»); «не пиляй гілку на якій сам сидиш, пухом тобі земля» («Чорнобиль форева»).*

«Слід зазначити, що національно специфічними є саме ті фразеологічні одиниці, які відображають у своїй внутрішній формі індивідуальні особливості культури і побуту, тваринного і рослинного світу, народні звичаї, символіку (*треті півні співають – друга половина ночі, перед світанком; у Бога теля з'їсти – провинитися в чомусь, бути гіршим за інших; у гречку скакати – мати позашлюбні любовні зв'язки, зраджувати; збирати мед з кропиви – мати зиск, вигоду там, де інші й сподіватися на це не можуть*)» [44, с. 77-78]. Отже, у внутрішній формі більшості фразеологізмів містяться такі смисли, які надають їм культурно-національний колорит.

- 4) сигніфікативні лінгвокультуреми: *То є Львів, мій колега, мудрий, сивий дядько, вуйко гонуровий («То є Львів»); як їх не крути, вар'яти, ровер («Годинник»); заступати у наряд, застава, солдати, не світить («Західний кордон»); біда збрала докупи («Українці»); не плюй до ріки – за водою прийдеши ще не раз; бумеранг полетить і вернеться назад завжди («Чорнобиль форева»); підйомник, колиба, скіпас («Буковель»)*. Це такі лінгвокультуреми, сенс яких загальний для порівнюваних культур, проте значення відрізняються змістом культурної інформації. Кожна з таких сигніфікативні лінгвокультурем містять у собі інформацію про культуру, до якої вони належать. Зазвичай, при перекладі на іншу мову, вони втрачають своє первинне значення. Наприклад: печериці, повітка, юшка, газда, полонина.
- 5) символічні лінгвокультуреми соціально-національної поведінки. Як правило ці лінгвокультуреми – це формули мовного етикету: *Привіт, старий, ти кльово виглядаєш. Я гордий, що давно вже так і добре тебе знаю; То є Львів, «Бонжороно!» – Неаполь і Ліворно, По-галицьки говорять, наші в них погоду роблять («То є Львів»); нікого не бійся, ніколи не плач («Годинник»); низький уклін вам («Західний кордон»); я з тобою, я тут; ти рідна моя дитина; виростай, кохана пташка*

(«Моя дочка Україна»); слава Бозу («Українці»); не чекай, не мовчи («Чорнобиль форева»).

Отже, гурт «Скрябін» зумів своїми піснями показати західноукраїнську ментальність, показав вболівання за долю України, щире віру у краще майбутнє. Окрім того, своєю піснею *«То є Львів»* Андрій Кузьменко зумів розкрити неповторність міста, його колорит, звичаї, частково традиції, мову. Автор, використавши образи своєї львівської юності, створює нову реальність, у якій поєднується духовне і фізичне, українське і європейське, сучасне і минуле. У пісні *«Чорнобиль форева»* Андрій Кузьменко висловлює своє негативне ставлення до атомної катастрофи, співчуває про непоправні наслідки Чорнобильської катастрофи. Загалом уся творчість гурту «Скрябін» просякнута патріотизмом, тверезим поглядом на події сучасності та позначена активною громадянською позицією. Андрій Кузьменко просто і без пафосу показує те, що відбувається в Україні, пропускаючи усе через призму свого світобачення. Пісенні тексти гурту «Скрябін» мають високий виховний потенціал, насичені лінгвокультурами які несуть в собі інформацію про менталітет західної України.

Найтипівішими лінгвокультурами у піснях гурту «Скрябін» є символіко-предметні (15 лінгвокультурем), тропеїчні (13 лінгвокультурем), лінгвокультуреми-фразеологізми (6 лінгвокультурем), сигніфікативні (14 лінгвокультурем), соціально-національної поведінки (13 лінгвокультурем). Це зумовлено тим, що А. Кузьменко є представником культури Західної України, тому тексти його пісень насичені лінгвокультурами, які є у мовленні пересічного українця. Ці лінгвокультуреми створюють панорамний образ України, змальовують національні особливості нашого народу, показують специфіку спілкування.

Висновки до розділу 2

Пісні гурту «Скрябін» насичені лінгвокультурами, які позначають українську культурну реальність. У творчості Андрія Кузьменка простежується переосмислення вже традиційних образів через призму його власних поглядів.

Так, у піснях «*Сам собі країна*», «*Міся щасливих людей*», «*Загублені діти*», «*Руїна*», «*Кинули*» увиразнено вербалізований образ України, зацентровано увагу на актуальних проблемах суспільства. Окрім того, А. Кузьменко по-новому переосмислює вже традиційний для України образ руїни, у якому присутній відгомін історичного поділу за часів Б. Хмельницького.

Вербалізований образ України твориться через вживання таких лінгвокультурем, як «країна», «земля», «руїна». Фундаментальним є мовний образ України в тексті «*Руїна*», в якому автор використовує прийом уникання назви та її підміну на лексему «країна». Таким чином, А. Кузьменко привертає увагу до негативних реалій та підкреслює важливість майбутніх змін. Автор створює багатогранний образ України, який містить у собі панорамне відтворення навколишньої дійсності.

Лінгвокультурема – це основна одиниця лінгвокультурології, яка містить в собі концентроване джерело інформації про цінності, норми поведінки, становлення і розвиток, особливості світобачення певного народу. Довгий час, із початку ХХ століття, лінгвокультурему досліджували як інструмент, за допомогою якого культура входить у свідомість людини, і формує її світогляд. У ХХІ столітті вчені-лінгвокультурологи досліджують не лише прозові тексти, але і пісенно-поетичні тести музичних виконавців.

Дослідивши пісенну творчість гурту «Скрябін», ми виокремили основні типи лінгвокультурем та створили їх класифікацію. Було виділено п'ять типів лінгвокультурем:

- 1) лінгвокультурем на позначення культурного фону тексту, часопростору (18 лінгвокультурем);
- 2) лінгвокультурем на позначення стійких уявлень, сформульованих у культурі на основі ціннісних орієнтацій та соціально-історичного досвіду носіїв національної культури (26 лінгвокультурем);
- 3) лінгвокультурем з ознаками літературних тропів (24 лінгвокультурем);
- 4) лінгвокультурем-фразеологізми (5 лінгвокультурем);

5) лінгвокультуреми соціально-національної поведінки (7 лінгвокультурем).

Також було детально досліджено лінгвокультуреми у піснях *«То є Львів»*, *«Годинник»*, *«Західний кордон»*, *«Моя дочка Україна»*, *«Українці»*, *«Чорнобиль форева»*, *«Буковель»* та складено їх класифікацію. Нами було з'ясовано, що лінгвокультуреми цих пісенних текстів несуть у собі культурну інформацію про сучасне західноукраїнське життя:

- 1) символіко-предметні (15 лінгвокультурем);
- 2) тропеїчні (13 лінгвокультурем);
- 3) лінгвокультуреми-фразеологізми (6 лінгвокультурем);
- 4) сигніфікативні (14 лінгвокультурем);
- 5) символічні лінгвокультуреми соціально-національної поведінки (13 лінгвокультурем);

Таким чином, пісні гурту «Скрябін» – це джерело культурної інформації про життя України XXI століття. Пісенні тексти насичені лінгвокультуремами, які дають уявлення про реалії українського суспільства, його цінності та традиції.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ

3.1. Напрями формування лінгвокультурологічної компетентності в учнів 5-9 класів

Розвиток нової української школи характеризується посиленою увагою до мовної освіти, потребою у формуванні особистості, яка вміє гармонійно жити поряд з представниками інших народів. Як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, «освіта повинна сприяти високій мовній культурі громадян, вихованню поваги до державної мови та до мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур» [79, с. 4]. У сучасних педагогічних дослідженнях наголошується важливість розглядання полікультурних аспектів професійної підготовки, проводяться дослідження в області полікультурної освіти і культурології освіти. Головним завданням сучасної шкільної освіти є «формування ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань» [111].

Процес виховання толерантної, культурно розвиненої особистості неможливий без опори на лінгвокультури, бо лише той, хто здатен засвоювати мовну культуру в усій її багатогранності, може стати «творцем мовних цінностей і найповніше виявити себе у кожній із галузей суспільного буття» [29]. Усе вищезгадане актуалізує у сучасній лінгводидактиці поняття «лінгвокультурологічна компетентність».

Теоретичне осмислення даної проблеми нерозривно пов'язане з метою і завданнями науки лінгводидактики: прагнення вчених-методистів знайти найбільш раціональні методи викладання української мови через лінгвокультурологічний зміст вправ. Перед сучасною школою стоїть завдання

формування і розвитку культурної обізнаності, виховання мовної особистості. Володіння українською мовою, як найважливішим засобом спілкування та культурного осягнення народів є життєво необхідним. У наукових працях поняття «лінгвокультурологічна компетентність» розглядається, як «знання про всю систему культурних надбань, відображених у мові» [27; 74]. А. Подгорбунских стверджує: «Лінгвокультурологічна компетентність – це інтеграційна якість особистості, що включає знання, уміння і навички, пов'язані з відбором, засвоєнням і переробкою, трансформацією і використанням у практичній діяльності інформації про лінгвокультуру, про загальні норми, правила і традиції вербального і невербального спілкування у рамках певної лінгвокультури» [85, с. 103]. Дещо іншу позицію займає В. Сафонова: «Лінгвокультурологічна компетентність – це усвідомлення мови як феномену культури, культурно-історичного середовища, національної специфіки мовної картини світу, національно-культурного компоненту значення мовних одиниць» [90, с. 129].

Наразі у шкільній лінгводидактиці термін «лінгвокультурологічна компетентність» майже не використовується. Саме це зумовлює необхідність тлумачення цього поняття у методиці навчання української мови. Спостереження за процесом навчання дозволяють зробити висновок, що лінгвокультурологія у школі актуалізується найчастіше як етнокulturологія. Проаналізувавши педагогічну та методичну літератури, ми виявили, що наразі є чимало вітчизняних і зарубіжних публікацій, в яких досліджуються лінгвокультурологічні аспекти компетентності. Так, А. Іонова [49], Л. Ушакова [112] у своїх працях досліджували та систематизували лінгвокультурологічний підхід до вивчення іноземних мов. У дисертаційних дослідженнях Т. Симоненко «Лінгвокультурологічний аспект навчання рідної мови» [96], В. Дороз «Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики у 5-6 класах шкіл з російською мовою навчання» [39] розглядали особливості формування лінгвокультурологічної компетенції у процесі вивчення рідної мови.

Здійснення формування лінгвокультурологічної компетентності залежить від ефективності викладання української мови в школі, в першу чергу на початковому етапі, оскільки саме в цей період закладається фундамент, на основі якого будується весь подальший процес опанування мовою і її культурою, створюється позитивне психологічне налаштування. Лінгвокультурологічна орієнтація в навчанні вимагає від учителя долучати учнів не тільки до знання слова, але й до феномену матеріальної і духовної культури, в якій відбивається історія народу, його менталітет в культурно-історичному середовищі. За допомогою вправ, що містять лінгвокультуреми, вчитель зможе допомогти створенню мовної картини світу, познайомити з лексикою, фразеологізмами, текстами, що відображають культуру українського народу. Процес формування лінгвокультурологічних понять на уроках української мови тісно пов'язаний з вихованням любові до рідної культури, шанобливим ставленням до мов і культур інших народів, вивченням української культури в контексті світової.

Проте, незважаючи на зростаючий інтерес учених до лінгвокультурологічної компетентності, проблема її формування у дітей шкільного віку не отримала на сьогодні належної наукової уваги й не вирішена достатньою мірою.

Розглянемо соціально-історичні передумови становлення поняття лінгвокультурологічної компетентності, що склалися в період з початку ХХІ століття до теперішнього часу. Перш за все, на становлення поняття «лінгвокультурологічна компетентність» вплинули культурно-історичні події України. Це насамперед входження України у світовий освітній простір, зміна контексту професійної діяльності та підвищення вимог до якості професійної освіти, яка повинна відповідати міжнародним стандартам. Окрім того, І. Давидченко виділяє теоретичні та практичні передумови становлення лінгвокультурологічної компетентності. Зокрема до теоретичних науковець відносить «зміну характерологічних ознак компетентності, яка відрізняється складністю змісту, умотивованістю використання і наявністю потенційної і актуальної сторін; посилення міжкультурної спрямованості досліджень

комунікативної компетентності та наведення переліку компонентів наочного змісту іншомовної комунікативної компетентності відповідно до загальноєвропейської компетенції» [34, с. 246]. До практичних же належить «емансипація лінгвокультурології як галузі наукових знань та її самостійне функціонування, у тому числі і як аспекту лінгводидактики» [34, с. 246].

Отже, під лінгвокультурологічною компетентністю ми розуміємо універсальну якість особистості, що полягає у засвоєнні знань, умінь та навичок із лінгвокультурології, міжкультурної комунікації з іншими народами та культурами.

Л. Курач наголошує: «Важливо не тільки ознайомити учнів з культурнонаціональними реаліями, а й наблизити їх до розуміння сприйняття життя народу: чому у певних ситуаціях представники того або іншого народу так говорять, так відчують і так діють. Культурна інформація мовних одиниць має переважно імпліцитний характер, вона ховається за мовними значеннями, тому співвіднесення цих знань з емоційно-чуттєвою сферою учнів є важливою умовою розвитку їхньої лінгвокультурологічної компетентності» [64, с. 139].

Лінгвокультурологічний підхід передбачає вивчення одиниць мови (слів, фразеологізмів, текстів, граматичних явищ) в функціонально-культурному аспекті. Наприклад, в процесі лінгвокультурологічного аналізу тексту національно-культурна лексика, фразеологізми розглядаються в контексті певних історичних подій. Оскільки диференціація цих підходів ще не розроблена, термін «лінгвокультурологічна компетенція» слід розуміти більш широко, який включає в себе обидва компонента культурологічної компетенції – соціокультурний і власний лінгвокультурологічний.

Лінгвокультурологічна компетентність має інтегрований характер. Її розвиток у школі пов'язаний із процесом розвитку всіх основних компетентностей. Зокрема він визначає засвоєння комплексного знання про мову як про систему мовних, соціальних, культурних норм і духовних цінностей. «Головною складністю у впровадженні лінгвокультурологічної компетентності є визначення культурних реалій. Для вчителя важливо на цьому етапі дати чіткі

критерії відчуття мови, розуміння характеру народу-носія цієї мови, особливо якщо йдеться про учнів загальноосвітніх шкіл», – наголошує Л. Курач [64, с. 140].

Структурними елементами впровадження лінгвокультурологічної компетентності є перш за все культурноціннісні поняття. Зокрема робота з культурно-ціннісними поняттями на уроках української мови повинна ґрунтуватися на принципах комунікативно орієнтованого навчання. В його основі покладено ідею взаємопов'язаного вивчення мови й культури. Опановування мовою і культурою України, вироблення не тільки мовної, а й комунікативно-культурологічної компетенції особистості стає стратегією й основною метою навчання як рідної, так й іноземної мови.

Розробка технології включення лінгвокультурологічного компонента змісту навчання мови в навчальний процес, у структуру уроку можуть бути досягнуті тільки при відповідному навчально-методичному забезпеченні даної концепції. Це передбачає створення програм, підручників і навчальних посібників нового покоління, які пронизані ідеєю духовної, культурологічної суті мови й культури.

Важливою в роботі з культурно-ціннісними поняттями є основа із загальнолюдських цінностей, а вже потім варто пояснювати учням національні відмінності між культурами. «Робота з культурно-ціннісними поняттями, як і лінгвокультурологічна робота у цілому, реалізується насамперед на основі культурологічних текстів, оскільки текст є основною одиницею формування мовної особистості. Саме через текст учень дістає можливість засвоювати нові знання і цінності, духовну культуру свого й іншого народу, порівнювати їхні етичні і естетичні позиції», – стверджує І. Давидченко [34, с. 244].

При відборі навчального матеріалу пріоритет потрібно надавати не просто текстам, насиченим мовними, країнознавчими, історичними фактами, а текстам, що дають можливість розвивати в учнів здатність до глибокого сприйняття та розуміння змісту. Насамперед вчитель має демонструвати прецедентні тексти, які відображають національну специфіку характеру народу,

його світогляд, моральні підвалини: художні тексти класичної та сучасної літератури, твори усної народної творчості, тексти пісень сучасних виконавців.

Активне поповнення словникового запасу відбувається не лише шляхом освоєння значень нових слів, словосполучень, які зустрічатимуться в літературних творах, розмовній мові. Ефективне засвоєння лінгвокультурологічного матеріалу відбувається, коли учні вчать бачити контекст вживання слів. Адже слова і вирази набувають додаткового значення, між ними утворюється глибинний зв'язок. Особливої уваги заслуговують сучасні зразки поезії, адже учням легше сприймати мову, якою вони написані. Наприклад, зразки сучасних пісень містять достатньо великий арсенал лінгвістичних одиниць з національно-культурним компонентом семантики. Робота з такими текстами забезпечує розуміння учнів національної специфіки певної культури, поглиблює їх знання про традиції та цінності народу.

Системна робота з культурологічними текстами сприяє ефективності процесу розвитку лінгвокультурологічної компетентності, яка передбачає:

1) розробка лінгвокультурологічного простору підручників: поряд з системним поданням мовних одиниць і рівнів (фонетики, лексики і граматики) необхідно системне уявлення культурологічної основи підручника (не просто як ілюстрації до мовних явищ, а об'єктивно обумовленої і створеної на основі культурологічних мінімумів, банків текстів, словників прецедентних імен, образів, ситуацій, концептів і т. д.).

2) усвідомлення мови як форми вираження культури народу;

3) усвідомлення належності до своєї рідної культури, а також уміння пояснити іншим її особливості;

4) опанування національно-культурної специфіки мови й мовної поведінки, мовного етикету, культури міжнаціонального спілкування; формування відповідних ціннісних орієнтацій;

5) розуміння багатогранності мов і культур на основі міжкультурного і мовного зіставлень;

б) розвиток толерантності як у міжособистісному, так і у міжнаціональному спілкуванні; [64, с. 145].

Надалі компоненти лінгвокультурологічної компетентності формують певні типи умінь учнів: аналітико-оцінювальні, когнітивні, творчі. У процесі формування когнітивних умінь учні мають:

1) знаходити та усвідомлювати лінгвокультурологічну інформацію у процесі роботи з текстами;

2) знати основні види словників (СУМ, тлумачний, словник антонімів, синонімів, фразеологізмів тощо), вміти працювати з ними;

3) знаходити лінгвокультуреми в навчальних текстах, усвідомлювати їх універсальне значення і національну складову;

4) знати правила мовленнєвого етикету.

Аналітико-оцінювальні уміння передбачають:

1) ідентифікацію і класифікацію лінгвокультурем;

2) складати із лінгвокультурем антонімічні пари, синонімічні ряди, підбирати до них споріднені лінгвокультуреми;

3) вміти працювати з текстами, що насичені культурною інформацією (складати і відповідати на питання до текстів, визначати тему та ідею тексту, складати план, знаходити відому і нову інформацію, переказувати тощо);

4) з'ясувати й аналізувати духовні ціннісні та принципи народу, філософські й моральні проблеми, що відображені в оригінальних культурологічних текстах;

5) вміти з'ясувати сенс прислів'їв і приказок із лінгвокультуремами; вміти порівнювати прислів'я різних народів із сигніфікативним компонентом;

б) використовувати на практиці правила мовленнєвої взаємодії, формули мовленнєвого етикету.

У контексті розвитку лінгвокультурологічної компетентності до творчих відносимо такі уміння:

1) складати власні діалоги, монологи із лінгвокультуремами;

2) вести дискусії щодо культурологічної інформації, що міститься у досліджуваних текстах;

3) відтворювати ситуації міжкультурного спілкування;

4) створювати тексти культурно значущої тематики.

Отже, лінгвокультурологічний підхід за своєю сутністю є взаємозв'язком мови і культури, більш широким поглядом на мову як на духовне надбання народу.

Дослідивши праці науковців, подаємо свою визначення лінгвокультурологічної компетентності. Лінгвокультурологічна компетентність – це універсальна якість особистості, що полягає у засвоєні знань, умінь та навичок із лінгвокультурології, міжкультурної комунікації з іншими народами та культурами.

Лінгвокультурологічний підхід має такі ознаки:

- 1) впровадження знань про феномен матеріальної й духовної культури народу;
- 2) розробка лінгвокультурологічного простору підручників;
- 3) опанування національно-культурної специфіки мови й мовної поведінки, мовного етикету, культури міжнаціонального спілкування; формування відповідних ціннісних орієнтацій;
- 4) вивчення одиниць мови в функціонально-культурному аспекті;
- 5) розуміння багатогранності мов і культур на основі міжкультурного і мовного зіставлень.

Лінгвокультурологічний підхід передбачає формування в учнів аналітико-оцінювальних, когнітивних та творчих вмінь. Когнітивні уміння передбачають ідентифікацію лінгвокультурологічної інформації у тексті, знання про основні види словників та роботу з ними, виявлення лінгвокультурем у тексті.

Серед аналітико-оцінювальних умінь виділяють:

- 1) ідентифікація і класифікація лінгвокультурем;

- 2) складання антонімічних/синонімічних пар із лінгвокультурам, добір споріднених слів;
- 3) робота з культурологічними текстами, їх аналіз;
- 4) використовувати на практиці правила мовленнєвої взаємодії, формули мовного етикету;

До когнітивних умінь відносимо:

- 1) знаходити та усвідомлювати культурологічну інформацію у тексті;
- 2) знати та вміти користуватися основними видами словників на уроці української мови;
- 3) знаходити лінгвокультурами в навчальних текстах;
- 4) знати правила мовленнєвого етикету української мови;

До творчих умінь належать:

- 1) вміння складати власні діалоги/монологи із лінгвокультурами;
- 2) вміння вести дискусію щодо культурологічної інформації у текстах;
- 3) відтворювати ситуації міжкультурного спілкування.

Завдання формування лінгвокультурологічної компетенції на перший план висуває оновлення, зміст навчальної роботи на уроках української мови. Наразі це складне завдання, скільки процес впровадження цього напрямку в навчальну діяльність тільки починається. Більшість вчителів не можуть точно визначити характер і зміст даної роботи.

Проте, сучасні лінгводидактичні праці доводять, що вже сьогодні лінгвокультурологічна компетентність є актуальним питанням серед педагогів. Адже формування лінгвокультурологічної компетенції в учнів розвиває їх мовлення, пробуджує інтерес до мови, повагу до культурного надбання України.

3.2. Система вправ для формування лінгвокультурологічної компетентності учнів 5-9 класів (на матеріалі пісень гурту «Скрябін»)

Засвоєння лексичних умінь на уроках української мови має бути доведено до досконалого рівня. Саме лексична компетентність забезпечує спрямованість уваги на зміст висловлювання або повідомлення іншої людини. Забезпечити

належний рівень лінгвокультурологічної компетентності допоможе система вправ на розрізнення та засвоєння різних типів лінгвокультурам.

«Вивчення спеціальної літератури уможливило висновок, що лінгвокультурологічна компетентність за змістом має інтегративний характер. Її розвиток пов'язаний із розвитком ключових компетентностей і передбачає засвоєння комплексу знань про мову як про систему мовних, культурних, соціальних норм і духовних цінностей, що зумовлені національною своєрідністю, ментальними установками народу», – зазначає К. Колесник [55, с. 99].

Робота над лінгвокультурами передбачає розвиток комунікативних і когнітивних навичок, організацію та поглиблення знань про Україну. Художні тексти фіксують певні культурні реалії, які є джерелом культурної інформації. Особливим видом художнього тексту є пісенні тексти сучасних виконавців. У своєму дослідженні ми виявили, що пісенні тексти гурту «Скрябін» насичені лінгвокультурами. Пісенний текст, як джерело культурного фону країни, може бути представлений у різних формах та відображати світогляд автора, його суб'єктивне бачення образу світу. Саме тому пісенні тексти гурту «Скрябін» мають високий культурологічний потенціал, їх вивчення на уроках української мови поступово формуватиме лінгвокультурологічну компетентність. Нами було створено систему вправ на матеріалі пісень гурту «Скрябін». Дані вправи передбачають роботу над лінгвокультурами та складені за принципом поступового зростання труднощів: від вправ аналітичного характеру до вправ репродуктивно-продуктивних.

При створенні системи вправ було враховано психофізичні та психологічні особливості учнів 5-9 класів. Було з'ясовано, що підлітковий вік характеризується періодом найбільш активного розвитку мислення та пам'яті. Зважаючи на це, «процес формування лінгвокультурологічної компетентності має проектуватися з опорою на поєднання наочно-образного мислення зі зростаючою здатністю учнів до абстрактного мислення», – стверджує К. Колесник [55, с. 99-100]. Крім того, досліджуючи формування

лінгвокультурологічної компетентності, ми виявили, що позитивний емоційний стан учнів та правильна психологічна атмосфера впливають на рівень засвоєння навчального матеріалу.

Теоретичною основою створеної системи вправ стали: наукові праці, у яких досліджено психолого-педагогічні особливості сприйняття та розуміння культурологічного тексту (Ф. Бацевич [7], В. Белянін [8], А. Залевська [45], І. Зимня [46], В. Красних [60]); наукові праці, де висвітлюються культурні концепти (культурно-ціннісні поняття) як основні компоненти змісту лінгвокультурологічної роботи (Л. Городецька [32], Т. Донська [37], Н. Мішатіна [77], Л. Ходякова [117]); праці, в яких досліджується та пояснюється необхідність володіння культурологічними, країнознавчими, соціокультурними, лінгвокультурологічними знаннями у процесі вивчення мови (Н. Бориско [13], Н. Воевутко [25], В. Дороз [39], Л. Курач [64], Ю. Пассов [84], В. Сафонова [90]).

Нами було виокремлено чотири типи вправ, які ієрархічно розташовані від найлегших до найскладніших. Охарактеризуємо основні типи цих вправ:

I. Вправи на сприйняття лінгвокультури:

- 1) читання із виписуванням потрібних лінгвокультурем;
- 2) визначення лексичного значення та культурної інформації лінгвокультури;
- 3) визначення лексичного фону певних лінгвокультурем;
- 4) складання глосарію лінгвокультури.

Наведемо приклади вправ, що спрямовані на сприйняття лінгвокультури:

- 1) Випишіть із пісні *«Моя дочка Україна»* лінгвокультури на позначення соціально-національної поведінки.
- 2) Випишіть із тексту пісні *«То є Львів»* символіко-предметні лінгвокультури. Поміркуйте, яку роль вони виконують у тексті?
- 3) Прочитайте текст пісні *«Годинник»*. Поясніть значення слів *«вар'ят»*, *«ровер»*. Чи є ці слова загальноживаними? До якого культурного прошарку суспільства вони належать? Доберіть відповідники до аналізованих слів, якими ви користуєтеся у повсякденному житті.

- 4) Визначте лексичний фон тексту пісні «*Говорили і курили*».
- 5) Укладіть глосарій із лінгвокультурами на позначення культурного фону тексту пісні «*То є Львів*».

II. Вправи на осмислення значення лінгвокультури:

- 1) тематичне групування лінгвокультури (предмети побуду, етикетні формули, частини одягу, їжа та напої тощо) ;
- 2) підбір синонімів, антонімів, омонімів до вже визначених лінгвокультури;
- 3) добір власних прикладів лінгвокультури.

Наведемо приклади вправ на осмислення значення лінгвокультури:

- 1) Проаналізуйте текст пісні «*Руїна*». Виокреміть типи лінгвокультури, які відображають культуру описаних країн.
- 2) Підберіть синоніми до лінгвокультури із пісні «*То є Львів*»: *кавалочок, шлюбні сподні, маринарка, вуйко тонуровий*.
- 3) Доберіть лінгвокультури, які ви використовуєте у побуті на позначення їжі та напоїв.
- 4) Оберіть текст пісні сучасного українського гурту або виконавця. Спробуйте виокремити лінгвокультури та визначити їх тип.

III. Вправи на запам'ятовування лінгвокультури:

- 1) визначення функції лінгвокультури у текстах різних стилів;
- 2) з'ясування сполучуваності лінгвокультури з іншими словами;
- 3) доповнення тексту лінгвокультурами.

Наведемо приклади вправ на запам'ятовування лінгвокультури:

- 1) Прочитайте текст пісні «*Говорили і курили*». Проаналізуйте лінгвокультури «*як картопля випадати*», «*лечу як метелик*», «*мене розмазує по тоді ніби маслом коровай*» та визначте їх функцію у тексті.
- 2) Яку функцію виконують лінгвокультури «*кавалочок*», «*маринарка*», «*шлюбні сподні*», «*вуйко тонуровий*» у пісенному

тексті *«То є Львів»*. Доведіть, що дані лінгвокультуреми створюють культурний фон у пісні.

- 3) Дослідіть третій і четвертий куплет пісні *«Мовчати»*. Визначте тропеїчні лінгвокультуреми та їх сполучуваність з іншими словами у тексті. Яку функцію виконують лінгвокультуреми у цьому тексті?
- 4) Прочитайте пісенний текст *«Українці»*. Доберіть лінгвокультуреми, якими можна було б доповнити текст (лінгвокультуреми на позначення культурної реальності російсько-української війни).

IV. Вправи на застосування лексичних умінь і навичок у міжкультурній комунікації:

- 1) співвіднесення різних типів лінгвокультурем із ситуацією як системою взаєностосунків співбесідників;
- 2) доповнення словосполучень (речення) лінгвокультуремами на основі їх смислової узгодженості й відповідно до граматичних норм;
- 3) конструювання власних текстів із лінгвокультуремами;
- 4) виконання завдань творчого характеру (за малюнком, серією малюнків, за опорними словами, з використанням конкретних тематичних груп тощо).

Наведемо приклади вправ на застосування лексичних умінь і навичок у міжкультурній комунікації:

- 1) Виокреміть лінгвокультуреми із пісенного тексту *«Мам»*. Яку ситуацію спілкування зображено у пісні? Які б ще лінгвокультуреми ви використовували у такому спілкуванні?
- 2) Прочитайте пісенний текст *«Чорнобиль форева»*. Доберіть відповідник до лінгвокультуреми *«не рубай гілку, на якій сам сидиш»*. Складіть власний вислів, що мав би таке ж значення.
- 3) Прочитайте текст пісні *«То є Львів»*. Визначте лінгвокультуреми на позначення культурної реальності Західної України. Спробуйте написати власний текст (віршовий або прозовий) про місто Суми.

Використовуйте лінгвокультурами, які асоціюються із нашим містом, його культурою.

Отже, лінгвокультурологічну компетентність як інтегративну якість особистості учня доцільно формувати через систему дидактичного матеріалу, з використанням культурологічного і виховного потенціалів української мови, з обов'язковим висвітленням її тісного зв'язку з історією, духовною культурою, менталітетом народу, із пізнанням її історії та місця серед інших мов світу.

Нами було виокремлено такі типи вправ, для формування лінгвокультурологічної компетентності та засвоєння типів лінгвокультурем:

I. Вправи на сприйняття лінгвокультурем (ідентифікація лінгвокультурем, визначення їх лексичного значення, складання глосарію лінгвокультурем тощо);

II. Вправи на осмислення значень лінгвокультурем (тематичне групування лінгвокультурем, добір синонімів/антонімів до лінгвокультурем, добір власних лінгвокультурем);

III. Вправи на запам'ятовування лінгвокультурем (визначення їх функцій, сполучуваності з іншими словами, доповнення тексту власними лінгвокультуремами);

IV. Вправи на застосування лексичних умінь і навичок у міжкультурній комунікації (співвіднесення типів лінгвокультурем, конструювання власних текстів із лінгвокультуремами, виконання завдань творчого характеру тощо).

Повну систему вправ та конспект уроку вміщено у додатках.

3.3. Аналіз шкільної програми у контексті лінгвокультурологічної компетентності

Серед цілей сьогоднішньої освіти ключову позицію займає виховання учня як людини мовної. Згідно з лінгвокультурологічними працями, одна з визначних рис мовної особистості – це «володіння лінгвокультурологічною компетенцією, що включає не тільки володіння на високому рівні мовними й стилістичними засобами і законами їхнього використання, але й також знання базових елементів

культури, уміння орієнтуватися у певних соціокультурних контекстах» [44, с. 66].

В. А. Маслова зазначає, що у зміст мовної особистості включаються такі компоненти:

1) ціннісний, світоглядний – система цінностей або життєвих смислів; мова забезпечує первинний, глибинний погляд на світ, утворює той мовний образ світу та ієрархію духовних уявлень, що лежать в основі формування національного характеру і реалізуються в процесі комунікації;

2) культурологічний забезпечує рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови; залучення фактів культури, пов'язаних із правилами мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, сприяє формуванню навичок правильного вживання та ефективного впливу на співрозмовника;

3) особистісний – те глибинне та індивідуальне, що є в кожній людині [71, с. 168].

Ми живемо у час глобалізації, що поширилася у всі сфери життя людини. Зараз можна спостерігати стрімке злиття культур і традицій, і мова теж змінюється під впливом науково-технічного прогресу. Негативна тенденція, яку ми бачимо у ЗМІ, освіті, літературі, – це активне залучення американізмів у мову пересічних українців. Безумовно, англійська мова займає лідерські позиції не лише у світі, але і в освіті. Проте, дана тенденція призводить до надмірного засмічення мови, до того, що сучасні учні користуються іноземними словами, маючи при цьому влучні українські відповідники. Саме тому ціллі освіти у XXI столітті має стати виховання ерудованої, критично мислячої та культурно насиченої особистості.

Відповідно до всього вищезгаданого, сьогодні зростає роль вчителя української мови. Адже, згідно з суспільною думкою, саме педагог є «людиною культури», тією особистістю, яка «усвідомила свої національні корені й шанує виховні цінності інших народів» [91, с. 356].

Досягнення лінгвокультурології вплинули на сучасну методика навчання української мови. Адже і лінгвокультурологія, і методика навчання української

мови вивчають людину як «мовну особистість». Як зазначають сучасні методисти, при лінгвокультурологічному підході вивчення української мови сприймається та засвоюється як світоглядне та особистісно формуюче. На потребі формування лінгвокультурологічної компетентності наголошується зокрема у проєкті державного стандарту базової і повної середньої освіти, шкільних програмах з української мови і літератури [111]. Тобто вивчення української мови сьогодні не обмежується вивченням літературних норм і правил, важливим стає культурологічне виховання, опанування мовою як матеріальною і духовною цінністю народу.

Оскільки кожна мова містить певну культурну інформацію про етнічну спільноту, одночасно з оволодінням мовою відбувається й залучення особистості до певної культури, засвоєння нею певних соціальних правил і норм [44, с. 68]. Саме тому через мову учневі легше сприймати своєрідність рідної культури, її спільні і відмінні риси у порівнянні з культурами інших народів світу.

Чинна програма з української мови має у своєму змісті роботу, що передбачає «формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу й людства загалом» [111]. Дане завдання реалізоване у використанні порівняльного аналізу на уроках української мови, при вивченні фольклору та культурних традицій інших народів. Адже діалог культур доцільно продемонструвати на прикладі порівняльного аналізу світу символіки античної й власне української міфології, простежити формування семантики назв одягу, їжі, предметів побуту тощо.

Вияв лінгвокультурологічної компетентності можемо спостерігати також у пункті програми, що присвячений компетентності спілкування іноземними мовами. У ньому зазначено, що учні мають «розуміти роль іноземної мови як засобу пізнання іншого світу та збагачення власного культурного досвіду; розуміти потреби популяризувати Україну у світі засобами іноземних мов; мати готовність до міжкультурного діалогу, відкритість до пізнання різних культур» [111].

Одним із методів розвитку лінгвокультурологічної компетентності є метод проєктів. Він забезпечує активну та самостійну навчально-дослідну діяльність при вивченні лінгвокультурології. Метод проєктів дає учням не лише знання та необхідні навички, але й формує їх громадянську позицію, відношення до соціально-культурних аспектів. Чинна програма з української мови не передбачає виконання проєктів із лінгвокультурології. Хоча саме за допомогою цього методу учні можуть засвоїти матеріал одразу декількох дисциплін: «Українська мова», «Українська література», «Художня культура». Також корисним у методі проєктів є те, що він сприяє розвитку критичного, аналітичного та творчого мислення.

Таким чином, вивчення української мови сьогодні засвідчує формування в учнях лінгвокультурологічної компетентності за допомогою видів робіт, що передбачають вивчення та розрізнення мовних явищ різних культур. Вивчення фольклору на уроках української мови сприяє формуванню усебічно розвиненої особистості з високими морально-етичними цінностями. У спілкуванні кожного народу ключову роль мають етикетні традиції, що позначені рисами національної специфіки. Тому важливого значення набуває вивчення й дотримання українського мовленнєвого етикету, ознайомлення з етикетними традиціями інших народів.

Високий виховний потенціал мають пісенні тексти, використання яких на уроках української мови актуалізує увагу учнів, залучає їх до аналізу лінгвокультурем, що широко вживаються сучасними виконавцями. Всі ці елементи роботи на уроках української мови сприяють формуванню лінгвокультурологічної компетентності, засвоєнню національних особливостей різних культур.

Висновки до розділу 3

Розвиток сучасної шкільної освіти характеризується актуалізацією уваги до лінгвокультурологічного аспекту виховання. Педагоги відчують потребу у формуванні особистості яка вміє гармонійно жити поряд з представниками інших народів. У сучасних педагогічних дослідженнях наголошується

важливість розгляду полікультурних аспектів професійної підготовки, проводяться дослідження в області полікультурної освіти і культурології освіти.

Процес виховання всесторонньо розвиненої особистості неможливий без опори на мовні знаки культури народу, адже саме в мові відображаються цінності та ментальність народу. Дослідження мовознавців та педагогів останніх років актуалізували поняття «лінгвокультурологічна компетентність» у шкільній освіті. Подаємо своє визначення поняття «лінгвокультурологічна компетентність». Лінгвокультурологічна компетентність – це універсальна якість особистості, що полягає у засвоєні знань, умінь та навичок із лінгвокультурології, міжкультурної комунікації з іншими народами та культурами.

Основними ознаками лінгвокультурологічної компетентності, згідно з лінгводидактичними працями, є:

- 1) впровадження знань про феномен матеріальної й духовної культури народу;
- 2) розробка лінгвокультурологічного простору підручників;
- 3) опанування національно-культурної специфіки мови й мовної поведінки, мовного етикету, культури міжнаціонального спілкування; формування відповідних ціннісних орієнтацій;
- 4) вивчення одиниць мови в функціонально-культурному аспекті;
- 5) розуміння багатогранності мов і культур на основі міжкультурного і мовного зіставлень.

Нами було виділено три типи умінь, які формуються при лінгвокультурологічному підході в навчанні української мови:

Серед аналітико-оцінювальних умінь виділяють:

- 1) ідентифікація і класифікація лінгвокультурем;
- 2) складання антонімічних/синонімічних пар із лінгвокультурем, добір споріднених слів;
- 3) робота з культурологічними текстами, їх аналіз;

4) використовувати на практиці правила мовленнєвої взаємодії, формули мовного етикету;

До когнітивних умінь відносимо:

1) знаходити та усвідомлювати культурологічну інформацію у тексті;
2) знати та вміти користуватися основними видами словників на уроці української мови;

3) знаходити лінгвокультуреми в навчальних текстах;

4) знати правила мовленнєвого етикету української мови;

До творчих умінь належать:

1) вміння складати власні діалоги/монологи із лінгвокультуремами;

2) вміння вести дискусію щодо культурологічної інформації у текстах;

3) відтворювати ситуації міжкультурного спілкування.

Було встановлено, що для належного засвоєння лінгвокультурологічної компетентності потрібна система вправ для роботи над різними типами лінгвокультурам. Нами було виокремлено чотири типи вправ, які ієрархічно розташовані від найлегших до найскладніших. Матеріалом для вправ були пісенні тексти гурту «Скрябін».

Нами було виокремлено такі типи вправ, для формування лінгвокультурологічної компетентності та засвоєння типів лінгвокультурам:

I. Вправи на сприйняття лінгвокультурам (ідентифікація лінгвокультурам, визначення їх лексичного значення, складання глосарію лінгвокультурам тощо);

II. Вправи на осмислення значень лінгвокультурам (тематичне групування лінгвокультурам, добір синонімів/антонімів до лінгвокультурам, добір власних лінгвокультурам);

III. Вправи на запам'ятовування лінгвокультурам (визначення їх функцій, сполучуваності з іншими словами, доповнення тексту власними лінгвокультуремами);

IV. Вправи на застосування лексичних умінь і навичок у міжкультурній комунікації (співвіднесення типів лінгвокультурам, конструювання власних текстів із лінгвокультуремами, виконання завдань творчого характеру тощо).

Було встановлено, що формування лінгвокультурологічної компетентності закріплено в чинній програмі з української мови. Формування лінгвокультурологічної компетентності відбувається за допомогою видів вправ, що передбачають вивчення та розрізнення мовних явищ різних культур. Нами було встановлено, що формування лінгвокультурологічної компетентності доцільно здійснювати через вивчення фольклорних або художніх текстів. На жаль чинна програма з української мови не передбачає створення проєктів при вивченні лінгвокультурології у школі. Однак, цей метод доцільно використовувати педагогам на уроках української мови через його ефективність.

Високий виховний потенціал при навчанні лінгвокультурології мають художні тексти. Це пояснюється їх насиченістю культурною інформацією. Окрім фольклорних текстів або творів сучасних письменників доцільно залучати пісенні тексти сучасних виконавців. Зокрема було встановлено, що пісенні тексти гурту «Скрябін» насичені лінгвокультурами, які несуть в собі культурологічну інформацію про Україну у XXI столітті.

ВИСНОВКИ

На основі виконаного дослідження зроблено такі висновки:

1) Мова і культура перебувають у постійній взаємодії. Мова — це складова культури і її знаряддя, це обличчя культури, вона виражає специфічні риси національної ментальності. Культура живе і розвивається у «мовній оболонці».

2) У сучасному мовознавстві виокремилося декілька підходів щодо взаємодії мови і культури. Ключовим критерієм, що розмежовує ці підходи, є їх ступінь єдності. Кожна мова по-своєму членує світ, тобто має свій спосіб концептуалізації, а саме: кожна мова має особливу картину світу, і кожна мовна особистість мусить організовувати зміст висловлювання відповідно до цієї картини.

3) Лінгвокультурологія є молодого наукою, що розвивається й досліджується в сучасних філологічних студіях. Дана мовознавча дисципліна поєднує у собі риси філософії, психології, антропології, лінгвістики. Саме така безпосередня взаємодія наук дає можливість лінгвокультурології вивчати і мову, і культуру.

4) Лінгвокультурологія відіграє значну роль у комунікації людей, несе в собі культурний код нації. Саме тому ця галузь мовознавства має тісні зв'язки з міжкультурною комунікацією. Міжкультурний діалог допомагає виявляти національну специфіку різних культур світу. Вивчення культури іншої країни дозволяє швидше пізнавати особливості її мови. Адже адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур, є головним не лише для міжкультурної комунікації, але і для лінгвокультурології.

5) Базовим поняттям лінгвокультурології називають лінгвокультурему. Кожен об'єкт, що вивчається у лінгвокультурології, можна вважати лінгвокультуремою. Тому лінгвокультуремами можуть бути слова, словосполучення, тексти, які містять в собі культурну цінність.

б) На сьогодні у лінгвокультурології використовуються декілька понять на позначення слова, яке несе в собі певну культурну інформацію. Зокрема науковці вживають терміни «лінгвокультурема», «концепт», «культурно значимий концепт», «лінгвокультурний концепт» тощо.

7) Проаналізувавши сучасні філологічні студії подаємо таку дефініцію поняття «лінгвокультурема». Лінгвокультурема – це основна одиниця лінгвокультурології, яка містить в собі концентроване джерело інформації про цінності, норми поведінки, становлення і розвиток, особливості світобачення певного народу. Лінгвокультуреми можуть об'єднуватися у лінгвокультурологічний концепт, що є «ментальною проєкцією елементів культури», опредмеченою у мовленні у вигляді лінгвокультурем, та формувати лінгвоконцептосферу.

8) Пісні гурту «Скрябін» насичені лінгвокультуремами, які позначають українську культурну реальність. У творчості Андрія Кузьменка простежується переосмислення вже традиційних образів через призму його власних поглядів.

9) Використання лінгвокультурем у творах Кузьми Скрябіна дає уявлення про ті реалії матеріального і духовного світу, які були актуальними в молодіжному соціумі кінця ХХ століття, про специфічні риси тогочасного суспільства. Таким чином, пісенна творчість гурту «Скрябін» відтворює культурну реальність перших років незалежності України, дає уявлення слухачу про цінності кінця ХХ століття.

10) Дослідивши пісенні тексти гурту «Скрябін» ми виокремили п'ять типів лінгвокультурем: лінгвокультуреми на позначення культурного фону тексту, часопростору (18 лінгвокультурем); лінгвокультуреми на позначення стійких уявлень, сформульованих у культурі на основі ціннісних орієнтацій та соціально-історичного досвіду носіїв національної культури (26 лінгвокультурем); лінгвокультуреми з ознаками літературних тропів (24 лінгвокультуреми); лінгвокультуреми-фразеологізми (5 лінгвокультурем); лінгвокультуреми соціально-національної поведінки (7 лінгвокультурем). Разом було проаналізовано 62 лінгвокультуреми. Було з'ясовано, що у пісенних текстах

гурту «Скрябін» містяться давні, діалектні українські слова, які у сучасному житті майже не вживаються людським загалом. Нами було з'ясовано семантику таких слів, як саме А. Кузьменко трансформує їх у свої текстах.

11) Було складено класифікацію лінгвокультурем із пісень гурту «Скрябін» у контексті їх інформативності про культурне життя Західної України. Було виділено такі типи лінгвокультурем: символіко-предметні (15 лінгвокультурем); тропеїчні (13 лінгвокультурем); лінгвокультуреми-фразеологізми (6 лінгвокультурем); сигніфікативні (14 лінгвокультурем); символічні лінгвокультуреми соціально-національної поведінки (13 лінгвокультурем). Разом було виокремлено та досліджено 61 лінгвокультурему.

12) Розвиток нової української школи характеризується посиленою увагою до мовної освіти, потребою у формуванні особистості яка вмє гармонійно жити поряд з представниками інших народів. Саме тому, у сучасній лінгводидактиці актуалізувалося поняття «лінгвокультурологічна компетентність». Проаналізувавши погляди науковців, подаємо своє визначення лінгвокультурологічної компетентності. Лінгвокультурологічна компетентність – це універсальна якість особистості, що полягає у засвоєні знань, умінь та навичок із лінгвокультурології, міжкультурної комунікації з іншими народами та культурами.

13) Основними ознаками лінгвокультурологічної компетентності, згідно з лінгводидактичних праць, є: впровадження знань про феномен матеріальної й духовної культури народу; розробка лінгвокультурологічного простору підручників; опанування національно-культурної специфіки мови і мовної поведінки, мовного етикету; вивчення одиниць мови в функціонально-культурному аспекті тощо.

14) Забезпечити належний рівень лінгвокультурологічної компетентності допоможе система вправ на розрізнення та засвоєння різних типів лінгвокультурем. При створенні системи вправ було враховано психофізичні та психологічні особливості учнів 5-9 класів. Нами було виокремлено чотири типи вправ, які ієрархічно розташовані від найлегших до найскладніших: I. Вправи на

сприйняття лінгвокультурам; II. Вправи на осмислення значень лінгвокультурам; III. Вправи на запам'ятовування лінгвокультурам; IV. Вправи на застосування лексичних умінь і навичок у міжкультурній комунікації. Матеріалом для вправ були пісенні тексти гурту «Скрябін», оскільки вони насичені лінгвокультурами про культурне життя України XXI століття.

15) Було встановлено, що формування лінгвокультурологічної компетентності закріплено в чинній програмі з української мови. Формування лінгвокультурологічної компетентності відбувається за допомогою видів вправ, що передбачають вивчення та розрізнення мовних явищ різних культур. Нами було встановлено, що формування лінгвокультурологічної компетентності доцільно здійснювати через вивчення фольклорних або художніх текстів. Високий виховний потенціал мають пісенні тексти сучасних українських виконавців, зокрема гурту «Скрябін».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксютина О. В. До проблеми головних концептів етнолінгвістики. *«Вісник СумДУ»: Серія Філологія*. Суми, 2007. Вип №1, том 2. С. 5-10.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
3. Атановський С. А. Язык, социальное поведение и культура. Образ мира в слове и ритуале. Москва: Логос, 1992, 289 с.
4. Балли Ш. Французская стилистика. Москва: Эдиториал, 2001. 92 с.
5. Баркаръ У. Я. Мова й культура у взаємодії: підходи до вирішення проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 10(2). С. 182-184. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2014_10%282%29_5.
6. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва, 1979. 423 с.
7. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
8. Белянин В. П. Психолінгвістическіе аспекти художественного текста. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1988. 123 с.
9. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва, 1974. 448 с.
10. Бердяев Н. А. Очарование отраженных культур: Философия творчества, искусства и культуры. Москва, 1994. Том 2. 1049 с.
11. Бодуэн Де Куртэне И. А. Избранные труды. Москва, 1963. Том 2. 391 с.
12. Бор Н. Избранные научные труды. Том 2. Москва: Наука, 1971. 452 с.
13. Бориско Н. Ф. Теоретичні основи створення навчально-методичних комплексів для мовної міжкультурної підготовки вчителів іноземних мов (на матеріалі інтенсивного навчання німецької мови): автореф. дис... д-ра. пед. наук: 13.00.02. Київський держ. лінгвістичний ун-т. Київ, 2000. 36 с.

14. Брюкнер А. Історія польської культури: Галичина 1871–1914: (уривок з праці). *Русалка Дністрова*. 1996. № 3. С. 18-23.
15. Бурміцька Л. Ф. «Пікардійська терція»: на шляху до визнання». *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2014. Вип. 22. С. 374-379.
16. Вавшко І. В. Океан, що не має дна (до 20-річчя заснування гурту «Океан Ельзи»). *Мистецтвознавчі записки*. 2014. Вип. 25. С. 378-381. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mz_2014_25_51.
17. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа. Москва, 1993. 232 с.
18. Вандриес Ж. Язык (Лингвистическое введение в историю). Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1937. 333 с.
19. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів: Матеріали до вивчення лексики говорів середньої та нижньої Наддніпрянщини. Харків: Вид-во Харківського ордена трудового червоного прапора державного ун-ту ім. О. М. Горького, 1962. 176 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
21. Вежбицкая А. С. Язык. Культура. Познание. Москва, 1996. 416 с.
22. Вернадський В. І. Вибрані праці академіка В. І. Вернадського. Том 1: Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 2: Вибрані праці. НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 584 с.
23. Вихованець І. Р. Мова і культура. Київ: Наукова думка, 1986. 245 с.
24. Витгенштейн Л. Философские исследования. Москва: АСТ, 2011. 142 с.
25. Воевутко Н. Ю. Аналіз змісту терміна «ознаки дискримінації» в межах антидискримінаційної експертизи підручників. II Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Нова українська школа: початок реформ». Маріуполь, 2020. С. 25-27. Режим доступу: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2020/zbirnik_nush_2020.pdf.

26. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение. *Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки.* Том 17, вып. 2. Краснодар, 2003. С. 268–276.
27. Воробьёв В. В. Лингвокультурология (теория и методы): монография. Москва: Изд-во РУДН, 1997. 331 с.
28. Гаврилюк Н. В. Сленг як особливість ідіостилю Кузьми Скрябіна (Андрія Кузьменка). *Волинь філологічна: текст і контекст.* 2014. Вип. 17. С. 36-45. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vftk_2014_17_5.
29. Галенко А. М. Культурологічна компетентність у структурі професійних компетентностей студентів філологічних спеціальностей. *Науковий вісник Донбасу.* 2012. № 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_25.
30. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва, 1985. 452 с.
31. Голубовська І. О. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичного вивчення. *Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія: Збірник наукових праць: у 2 ч.* Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. С. 252–258.
32. Городецкая Л. А. Лингвокультурная компетентность личности как культурологическая проблема: автореф. дис... др-а. культурол. наук: 24.00.01 «Теория и история культуры». Москва, 2007. 42 с.
33. Гриценко П. Ю. Мова як акумулятор культури і одна з форм її вираження. *Мова і культура.* Київ: Либідь, 1986. С. 66-90.
34. Давидченко І.Д. Формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти як педагогічна проблема. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія.* Вип. №1, 2019. С. 125-130.
35. Дибка Ю. В. Засоби образності у піснях українського гурту «ТІК». *Образне слово Луганщини: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка до 80-річчя Луганської області.* Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2018. Вип 17. С. 59-62.

36. Дікунова О. А. Лінгвокультурологія як інтегрована галузь мовознавства: науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Кривий Ріг: Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету. 2017. 38 с.

37. Донская Т. К. Актуальные вопросы вузовской методики обучения культуре устной и письменной речи учителей-филологов. Вузовские формы обучения: современное состояние и перспективы развития: материалы межвузовской научно-практической конференции. Москва: Ремдер, 2007. С. 14-18.

38. Дорда С. В. Лінгвокультурологія як самостійний напрямок лінгвістичних досліджень. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Мовознавство*. №3 (352). Луцьк, 2017. С. 411-417.

39. Дороз В. М. Крос-культурне навчання української мови як дидактична система. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 1. С. 12-17.

40. Єрмоленко С. Я. Літературна мова і мовна практика. Монографія. Київ: Ін-т укр. мови НАНУ, 2013. 320 с.

41. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. Режим доступу: http://ukrlit.org/slovnkyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury.

42. Житецький П. Г. Мысли о народных малорусских думмах. Київ, 1893. Режим доступу: <https://books.google.com/books?id=WCKVAAAAIAAJ>.

43. Жумашева А. Ш. Лингвокультурология в парадигме современного языкознания: Электронный ресурс. Режим доступа: <http://d01.kemsu.ru/Content/AdvertAttachedFiles/4a58fa7cb5de4a46.pdf>

44. Загнітко А. П. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 12-21. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_4.

45. Залевская А. А. Психолінгвістическіе проблемы семантики слова. Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1982. 80 с.

46. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов. Москва. 2010. 256 с.

47. Иванов В. В. Знаковые системы культуры, искусства и науки. Москва: Языки славянской культуры, 2007. 794 с.
48. Іванишин В. П. Мова і нація: тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Дрогобич: Відродження, 1990. 144 с.
49. Іонова О. М. Системний та синергетичний підходи у педагогічних дослідженнях: навчальний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. 50 с.
50. Кассирер Э. Философия символических форм. Том 3: Феноменология познания. Москва-Санкт-Петербург, 2002. 489 с.
51. Кэрролл Дж. Литературный дарвинизм: эволюция, человеческая природа и литература. 2004. Режим доступа: https://www.academia.edu/435772/Reading_Human_Nature_Literary_Darwinism_in_Theory_and_Practice.
52. Кісь Р. Я. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
53. Клещова О. Є. Поетичний і музичний талант Андрія Кузьменка. Zbior raportow naukowych. «Literatura i kulturoznawstwo. Projekty naukowe». Wykonane na materialach Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji 27.02.2015 – 28.02.2015 roku. Sopot. Warszawa: Wydawca: Sp. Z o.o. «Diamond trading tour», 2015. Str.114 – 118.
54. Клещова О. Є. Мовна палітра сучасної української пісні (на матеріалі пісенних текстів Андрія Кузьменка). Zwiastowac. Nauki i praktyki: ZBIÓR ARTYKUŁÓW NAUKOWYCH LITERATURA, SOCJOLOGIA I KULTUROZNAWSTWO. PRIORYTETOWE OBSZARY BADAWCZE: OD TEORII DO PRAKTYKI Lublin (PL). Warszawa: Wydawca «Diamond trading tour», 2017. С. 57-60.
55. Колесник К. В. Лінгводидактична модель формування лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання новогрецької. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П.*

Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: [збірник наукових статей]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 132. С. 98-108.

56. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. Москва: Наука, 1990. 108 с.

57. Коноз А. С. Особливості музичного та пісенного дискурсу, комунікативний аспект пісенних текстів. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів фак-ту іноземної філології та соціальних комунікацій. Суми: СумДУ, 2012. С. 81-82.

58. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва: ЧеРо, 2003. 349 с.

59. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття. *Проблеми зіставної семантики*. 2001. Вип. 5. С. 3–8.

60. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультуроология: Курс лекций. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2002. 284 с.

61. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41-52. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2009_1_6.

62. Кубрякова Е. С. О контурах новой парадигмы знания в лингвистике. Доклады VII Межд. конф. «Структура и семантика художественного текста». Москва, 1999. С. 186–197.

63. Кукушкина Е. И. Познание, язык, культура: Некоторые гносеологические и социологические аспекты проблемы. Москва: Издательство Московского университета, 1984. 264 с.

64. Курач Л. І. Проблема розвитку лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання мов національних меншин. *Український педагогічний журнал*. Київ: Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки, 2015, № 3. С. 136-144.

65. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем. Москва, 1990. 415 с.

66. Langacker R. W. *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin; New York, 1991. 408 p.
67. Леви-Стросс К. *Мифологика: Сырое и приготовленное*. Санкт-Петербург: Культурная инициатива, 2000. 399 с.
68. Левченко О. П. Лінгвокультурологія та її термінна система. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2003. № 490. С. 105–113.
69. Манакін В. М. *Мова і міжкультурна комунікація: навч. посібник*. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
70. Маркарян Э. С. *Очерки теории культуры*. Ереван, 1969. 228 с.
71. Маслова В. А. *Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений*. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
72. Мацько Л. І. *Українська мова в освітньому просторі: навч. посібник для студентів-філологів освітньокваліфікаційного рівня «магістр»*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
73. Мацько Л. І. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. *Культура слова*. 2011. Вип. 75. С. 56-66.
74. Медведев Ф. П. *Українська фразеологія: чому ми так говоримо*. Київ: Вища школа. 1977. 232 с.
75. Медвідь Н. С. *Лінгвокультурема в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст.: автореф... дис. канд. філол. наук: 10.02.01*. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: [Б.в.], 2009. 23 с.
76. Мейе А. *Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков*. Москва, 1977. 452 с.
77. Мишати́на Н.Л. *Лингвокультурологический подход к развитию речи учащихся 7 – 9-х классов: дисс... канд. пед. наук*. Москва, 2000. 224 с.
78. Мойсієнко А. К. *Мова як світ світів. Поетика текстових структур*. Умань: Софія, 2008. 280 с.
79. *Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті: проект*. Київ: Освіта, 2002. 24 с.

80. Никольский Л. Б. Синхронная социолінгвістика: теорія і проблеми. Москва: Наука, 1976. 168 с.

81. Овсянніков В. Г. Поп-рок як складова популярної музичної культури України початку ХХІ століття. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2017. Вип. 38. С. 259-268. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2017_38_32.

82. Огієнко І. І. Українська літературна мова ХVІ ст. і український Крехівський Апостол: літ.-лінгвіст. монографія. Варшава: Друк. Синодальна, 1930. 520 с.

83. Ольшанский И. Г. Лингвокультурология: Методологические основания и базовые понятия. *Язык и культура*. Вып. 2. Москва, 1999. Режим доступа: http://www.classes.ru/grammar/140.Oparina/source/worddocuments/_3.htm.

84. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Москва: Просвещение, 1991. 223 с.

85. Подгорбунских А. А. Содержание понятия «Лингвокультурная компетентность студентов вуза». *Вестник ЮжноУральского государственного университета*. 2011. № 38. С. 100–103.

86. Подольська Є. А., Лихвар В. Д. Культурологія. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Вид: во НФаУ: Золоті сторінки, 2003. 248 с.

87. Потебня О. О. Думка і мова. Київ, 1993. 245 с.

88. Радевич-Винницький Я. К. Мовна складова національного буття: Студії з української лінгвонаціології. Київ-Дрогобич: Посвіт, 2013. 266 с.

89. Русанівський В. М. Мова. Людина. Суспільство. Київ: Наукова думка. 1977. 280 с.

90. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. Воронеж: Истоки, 1996. 238 с.

91. Семенов О. М. Виховний потенціал лінгвокультурології у професійній парадигмі майбутнього вчителя української мови і літератури.

Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Київ-Житомир: Вид-во «Волинь», 2003. С. 355–361.

92. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

93. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс, 1993. 654 с.

94. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. Москва: Наука, 1988. 216 с.

95. Сидоренко Ю. І. Теоретичний підхід до визначення поняття лінгвокультурема. Молодий вчений. 2017. № 4.1. С. 128-131. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_4.1_35.

96. Симоненко Т. В. Мультимедіа як дидактичний засіб формування мовнокомунікативної компетентності студентів філологічних факультетів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. Тернопіль, 2012. № 1. С. 61-66.

97. Сімович В. І. На теми мови. Прага; Берлін: Нова Україна, 1924. 45 с.

98. Склярєнко В. Г. Дослідження з етимології та історичної лексикології української мови. Київ: Наукова думка, 2017. 660 с.

99. Скрябін Кузьма. Режим доступу: <http://pisni.ua/skryabin>.

100. Сологуб Н. М. Актуальні питання сучасного українського мовознавства. *Мова і культура нації*. 2001. С. 141-149.

101. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг. Київ: Критика, 2005. 348 с.

102. Статко І. В. Інтимна лірика пісенних текстів сучасних українських виконавців (на матеріалі пісень гуртів «Скрябін», «Океан Ельзи», «Бумбокс», «The Hardkiss»). *Образне слово Луганщини: XVI Всеукраїнська науково-практичної конференції імені Віктора Ужченка*. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», вип. №16, 2017. С. 197-205.

103. Степанова И. И. Номинация мучных изделий в современном французском языке: Лингвокультурологический аспект.: дисс... канд.филолог. наук. ВАК РФ 10.02.05. Москва, 2004. 209 с.

104. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. Москва: Языки славянских культур, 2007. 248 с.
105. Словник української мови в 11 томах (СУМ-11). Режим доступу: http://ukrlit.org/slovnky/slovnky_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.
106. Тарасов Е. Ф. Языковое сознание: проблемы и перспективы. *В пространстве языка и культуры. Звук, знак, смысл*. Москва: Языки славянских культур, 2010. С. 735-747.
107. Телия В. Н. Лингвокультурология — ключ к новой реальности феномена воспроизводимости несколькословных образований. *Язык. Культура. Общение: Сборник научных трудов в честь юбилея С. Г. Тер-Минасовой*. Москва: Гнозис, 2008. С. 207-216.
108. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Слово. 2008. 624 с.
109. Уайт Л. Человек, культура и люди в подлинном смысле слова. Избранное: Эволюция культуры. Москва: РОССПЭН, 2004. 960 с.
110. Українська мова: Енциклопедія [Електронний ресурс]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>
111. Українська мова. Навчальна програма для 5-9 класів. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
112. Ушакова Л. І. Лінгвокультурологічна компетентність майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 119. С. 241-244. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_119_61.
113. Фурдичко А. О. Український фольк-рок кінця ХХ – початку ХХІ століття: музичні етнопроекти Скрябіна й Тараса Чубая. *Вісник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство*. 2017. Вип. 35. С. 147-161. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknukim_myst_2017_35_17.
114. Хайдегер М. Дорогою до мови. Київ: Літопис, 2007. 230 с.

115. Хаймс Д. Х. Этнография речи. *Новое в лингвистике*. Вып. 7. Социолингвистика. Москва, 1975. С. 42-95.
116. Хобзей Н. В. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів: 2009. 896 с.
117. Ходякова Л. А. Культуроведческий подход в преподавании русского языка: монография. Москва: Изд-во МГОУ, 2012. 291 с.
118. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии. Москва: Флинта: Наука, 2006. 184 с.
119. Цікавий С. І. Антиутопія та гетеротопія: фікційне місто-тюрма в повісті «Місто, в якому не ходять гроші» Кузьми Скрябіна. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2017. Вип. 25. С. 134-151. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2017_25_13.
120. Чередниченко О. І. Мовна і культурна різноманітність –запорука примноження духовного багатства світової цивілізації. Київ: Либідь: 2007. 248 с.
121. Швейцер А. Культура и этика. Москва: Прогресс, 1973. 289 с.
122. Шевельов Ю. В. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: Молоде життя, 1951. 396 с.
123. Шаклеин В. М. Лингвокультурология: традиции и инновации. Москва: Флинта, 2012. 301 с.
124. Янович А. М. Символічний лад авторського мислення (на матеріалі пісенних текстів гурту «Океан Ельзи»). *Образне слово Луганицини*: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», Вип. 16, 2017. с. 253-257.
125. Яручик Ю. І. Культура мовлення українських музичних гуртів (На матеріалі пісенних текстів «Океану Ельзи», «Скрябіна», «Бумбокса»). *Дивослово*, №8, 2012. С. 36-39.
126. Якобсон Р. Лингвистика и ее отношение к другим наукам. Избранные работы. Москва, 1985. 656 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ

Вправа 1. I. Випишіть із пісні «Моя дочка Україна» лінгвокультуреми на позначення соціально-національної поведінки.

II. Наведіть приклади власних лінгвокультурем соціально-національної поведінки, якими ви користуєтеся у повсякденному житті.

Вправа 2. I. Випишіть із тексту пісні «То є Львів» символіко-предметні лінгвокультуреми. Поміркуйте, яку роль вони виконують у тексті?

II. Підготуйте повідомлення про історичні місця Львова: Ратуша, Левандівка, Площа Ринок, Стрийський парк, Личаків тощо. Поясніть походження назви обраної пам'ятки.

Вправа 3. I. Прочитайте текст пісні «Годинник». Поясніть значення слів «вар'ят», «ровер». Чи є ці слова загальноживаними? До якого культурного прошарку суспільства вони належать?

II. Доберіть відповідники до аналізованих слів, якими ви користуєтеся у повсякденному житті.

Вправа 4. Визначте культурний фон тексту пісні «Говорили і курили».

Вправа 5. Укладіть глосарій із лінгвокультуремами на позначення культурного фону тексту пісні «То є Львів».

Вправа 6. Випишіть із народних пісень сигніфікативні лінгвокультуреми. Поясніть специфіку цього типу лінгвокультурем.

Вправа 7. Проаналізуйте текст пісні «Руїна». Виокреміть типи лінгвокультурем, які відображають культуру описаних країн.

Вправа 8. Підберіть синоніми до лінгвокультурем із пісні «То є Львів»: *кавалочок, шлюбні сподні, маринарка, вуйко тонуровий.*

Вправа 9. Доберіть лінгвокультурами, які ви використовуєте у побуті на позначення їжі та напоїв.

Вправа 10. Доберіть до лінгвокультурем «*мешти*», «*тремпель*», «*філіжанка*», «*генделик*», «*маринарка*», «*пляцок*» синоніми. Знайдіть інформацію про те, де саме поширене вживання таких лінгвокультурем.

Вправа 11. Оберіть текст пісні сучасного українського гурту або виконавця. Спробуйте виокремити лінгвокультурами та визначити їх тип.

Вправа 12. Прочитайте текст пісні «*Говорили і курили*». Проаналізуйте лінгвокультурами «*як картопля випадати*», «*лечу як метелик*», «*мене розмазує по тоді ніби маслом коровай*» та визначте їх функцію у тексті.

Вправа 13. I. Яку функцію виконують лінгвокультурами «*кавалочок*», «*маринарка*», «*шлюбні сподні*», «*вуйко тонуровий*» у пісенному тексті «*То є Львів*».

II. Доведіть, що дані лінгвокультурами створюють культурний фон у пісні.

Вправа 14. I. Дослідіть третій і четвертий куплет пісні «*Мовчати*». Визначте тропеїчні лінгвокультурами та їх сполучуваність з іншими словами у тексті.

Місяць впав, темно в кімнаті.

Як добре, що ти навчилась мовчати

Про то, що ніколи не змогла би збрехати

Про то, що ніколи мені не спитатись.

Ми будем з тобою у ліжку лежати

Лежати, як сніг, водою стікати.

Ми будемо жадно свої сльози ковтати.

А з ними слова, яких не сказати.

II. Яку функцію виконують лінгвокультурами у цьому тексті?

Вправа 15. Прочитайте пісенний текст «*Українці*». Доберіть лінгвокультурами, якими можна було б доповнити текст (лінгвокультурами на позначення культурної реальності російсько-української війни).

Вправа 16. Виокреміть лінгвокультурами із пісенного тексту «Мам». Яку ситуацію спілкування зображено у пісні? Які б ще лінгвокультурами ви використовували у такому спілкуванні?

Вправа 17. Прочитайте пісенний текст «Чорнобиль форева». Доберіть відповідник до лінгвокультурами «*не рубай гілку, на якій сам сидиш*». Складіть власний вислів, що мав би таке ж значення.

Вправа 18. Прочитайте текст пісні «То є Львів». Визначте лінгвокультурами на позначення культурної реальності Західної України. Спробуйте написати власний текст (віршовий або прозовий) про місто Суми. Використовуйте лінгвокультурами, які асоціюються із нашим містом, його культурою.

Вправа 19. Об'єднайтесь у групи. Уявіть, що вам потрібно виступити із проектом про Україну перед іноземцями-волонтерами. Готуючи проєкт залучайте якомога більше лінгвокультурем на позначенні культурної реальності нашої країни.

Вправа 20. Створіть проєкт на одну із тем:

- 1) «Обрядові свята моєї батьківщини».
- 2) «Традиційні їжа та напої у моїй родині».
- 3) «Традиційні ремесла та захоплення у моїй родині»
- 4) «Культура покоління Z».

ДОДАТОК 2

ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 9 КЛАСУ

Тема: Лінгвокультурологія як наука про взаємодію мови і культури

Мета:

освітня: ознайомити учнів із лінгвокультурологією та її основними поняттями, навчити визначати типи лінгвокультурем у тексті, аналізувати їх;

розвивальна: розвивати пам'ять, увагу, творче мислення;

виховна: виховувати повагу до культури України, творчого надбання гурту «Скрябін».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: презентація, роздатковий матеріал.

*Змінюйте світ на краще,
підключайтеся про нього, тому
що ви в ньому живете!*

А. Кузьменко

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

- Поясніть що таке культура? Які її головні риси?
- Чи можна за допомогою мови дізнатися рівень культури людини, її соціальний стан, походження?
- Із якими словами у вас асоціюється Україна, її культура і традиції?

Вчитель: Дякую за ваші відповіді. Дійсно, існує близька ста визначень культури, кожне з яких передає зміст поняття по-своєму. Пропоную таке визначення культури:

Культура — це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражених у матеріальних і духовних цінностях, створених самою людиною.

Запишіть це визначення до зошита.

III. Мотивація навчальної діяльності. Структура культури являє собою цілий макросвіт. Вона охоплює освіту, науку, мистецтво, літературу, міфологію, мораль, політику, право, релігію. При цьому всі її елементи взаємодіють між собою, утворюючи єдину систему такого складного явища, як культура.

- Назвіть по декілька прикладів із представлених видів мистецтв.

Сьогодні ми з вами ознайомимося із лінгвокультурологією. Дана мовознавча дисципліна поєднує у собі риси філософії, психології, антропології, лінгвістики. Саме така безпосередня взаємодія наук дає можливість лінгвокультурології вивчати і мову, і культуру.

IV. Оголошення теми й мети уроку. Лінгвокультурологія відіграє першочергову роль у комунікації людей, несе в собі культурний код нації. Саме тому ця галузь мовознавства має нерозривний зв'язок із міжкультурною комунікацією. Як ми з вами дізналися, культура виявляється у багатьох видах мистецтва. Вивчення культури іншої країни дозволяє ґрунтовно досліджувати особливості її мови.

V. Сприйняття учнями навчального матеріалу. Запишемо визначення лінгвокультурології: **Лінгвокультурологія** – це галузь знань мовознавчої науки, яка вивчає проблему відображення національної культури в мові.

Отже, як ми з'ясували, лінгвокультурологія вивчає те, як культура виявляється у мові.

Як і будь яка галузь мовознавства, лінгвокультурологія має свою одиницю вивчення.

- Пригадаємо одиниці вивчення даних галузей мовознавства: лексикологія, фонетика, граматики, морфологія, фразеологія, синтаксис.

Основна одиниця лінгвокультурології - це лінгвокультурема. Запишемо визначення: **Лінгвокультурема** – це основна одиниця лінгвокультурології, яка містить в собі концентроване джерело інформації про цінності, норми поведінки, становлення і розвиток, особливості світобачення певного народу.

Лінгвокультуремою може бути будь-яке слово. Проте, лінгвокультурема є більш глибокою за своїм змістом одиницею, ніж просто слово, адже вона володіє

культурними змістами, конотативними значеннями, проявами етнічної ментальності в мові. Приклади лінгвокультурем: писанка, вишиванка, душа, подружжя, полонина, Великдень, борщ, мешти, маринарка, терикони тощо.

Сьогодні на уроці ми навчимося визначати лінгвокультуреми, класифікувати їх за типами. Матеріалом нашого вивчення будуть пісенні тексти гурту «Скрябін». Вони насичені лінгвокультуремами, які ми маємо сьогодні засвоїти.

Розглянемо основні типи лінгвокультурем у таблицях. Серед лінгвокультурем виділяють:

- 1) лінгвокультуреми на позначення культурного фону тексту, часопростору: ***Київ, Суми, гори, лан, поле, вокзал, село тощо.***
- 2) лінгвокультуреми на позначення стійких уявлень, сформульованих у культурі на основі ціннісних орієнтацій та соціально-історичного досвіду носіїв національної культури: ***родина, подружжя, ангел-хранитель, місяць, верба, газда, господиня тощо.***
- 3) лінгвокультуреми з ознаками літературних тропів: ***красива як весна, сильний як дуб, золота осінь, очі як волошки тощо.***
- 4) лінгвокультуреми-фразеологізми: ***хліб усьому голова, байдики бити, брати до серця ведмежа послуга тощо.***
- 5) лінгвокультуреми соціально-національної поведінки (етикетні формули): ***доброго здоров'я, нумо друзі, добрий день, дякую Вам, щиро вдячні, будьте здорові тощо.***
- 6) сигніфікативні лінгвокультуреми: ***борщ, Левандівка, Майдан, Революція Гідності, Небесна сотня, покуття, кутя тощо.***

VI. Виконання тренувальних вправ.

Спробуємо дослідити пісенні тексти гурту «Скрябін», виокремити із них основні типи лінгвокультурем.

1. Прочитайте текст пісні «То є Львів». Спробуйте виокремити лінгвокультуреми соціально-національної поведінки.

- Чи користуєтеся ви етикетними формулами у житті? Наведіть приклади.

2. Прочитайте текст пісні «Годинник». Поясніть значення слів «вар'ят», «ровер». Чи є ці слова загальноживаними? До якого культурного прошарку суспільства вони належать?

- Наведіть приклади таких лінгвокультурам із вашого повсякденного життя.

3. Укладіть глосарій із лінгвокультурами на позначення культурного фону тексту пісні «То є Львів».

- Наведіть приклади на позначення культурного фону міста Суми.

4. Прочитайте текст пісні «Говорили і курили». Проаналізуйте лінгвокультурами «як картопля випадати», «лечу як метелик», «мене розмазує по тоді ніби маслом коровай» та визначте їх функцію у тексті.

5. Дослідіть третій і четвертий куплет пісні «Мовчати». Визначте тропейні лінгвокультурами та їх сполучуваність з іншими словами у тексті.

Місяць впав, темно в кімнаті.

Як добре, що ти навчилась мовчати

Про то, що ніколи не змогла би збрехати

Про то, що ніколи мені не спитатись.

Ми будем з тобою у ліжку лежати

Лежати, як сніг, водою стікати.

Ми будемо жадно свої сльози ковтати.

А з ними слова, яких не сказати.

6. Прочитайте пісенний текст «Українці». Доберіть лінгвокультурами, якими можна було б доповнити текст (лінгвокультурами на позначення культурної реальності російсько-української війни).

Творче завдання. Прочитайте текст пісні «То є Львів». Визначте лінгвокультурами на позначення культурної реальності Західної України. Спробуйте написати власний текст (віршовий або прозовий) про місто Суми. Використовуйте лінгвокультурами, які асоціюються із нашим містом, його культурою.

VII. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Яка галузь мовознавства вивчає взаємозв'язок мови і культури?
- Як називається одиниця вивчення лінгвокультурології?
- Скільки типів лінгвокультурем ми сьогодні вивчили? Назвіть їх.
- Який із текстів гурту «Скрябін» сподобався вам найбільше вам і чому?
- Яка із вправ сподобалася вам найбільше?

Оцінювання роботи на уроці, мотивація на подальшу продуктивну роботу.

VIII. Домашнє завдання.

Створіть проєкт на одну із тем:

- 1) «Обрядові свята моєї батьківщини».
- 2) «Традиційні їжа та напої у моїй родині».
- 3) «Традиційні ремесла та захоплення у моїй родині»
- 4) «Культура покоління Z».